

JOSEF V. STALIN
EKONOMICKÉ PROBLÉMY SOCIALISMU V SSSR

1952
NAKLADATELSTVÍ SVOBODA. PRAHA

Ruský originál: „Bolševik“ Čís. 18, září 1952.
Obálku navrhl Ing. Karel Poličanský.

Účastníkům ekonomické diskuse

POZNÁMKY K EKONOMICKÝM OTÁZKÁM, SOUVISÍCÍM S LISTOPADOVOU DISKUSÍ V ROCE 1951

Dostal jsem všechny dokumenty týkající se ekonomické diskuse, která probíhala v souvislosti s hodnocením návrhu učebnice politické ekonomie. Mezi nimi jsem dostal „Návrhy k zlepšení navrhované učebnice politické ekonomie“, „Návrhy na odstranění chyb a nepřesností“ v navrhované učebnici a „Přehled sporných otázek“.

Ke všem těmto materiálům, jakož i k návrhu učebnice, považuji za nutné učinit tyto poznámky.

1. Otázka charakteru ekonomických zákonů. za socialismu

Někteří soudruzi popírají objektivní charakter zákonů vědy, zejména zákonů politické ekonomie za socialismu. Popírají, že zákony politické ekonomie odrážejí zákonitosti procesů které se dějí nezávisle na vůli lidí. Mají za to, že vzhledem k zvláštní úloze, kterou dějiny svěřily sovětskému státu, sovětský stát a jeho vedoucí činitelé mohou zrušit existující zákony politické ekonomie, mohou „zformovat“ nové zákony, „vytvořit“ nové zákony.

Tito soudruzi se hluboce mýlí. Zřejmě směšují zákony vědy, které odrážejí objektivní procesy v přírodě nebo společnosti, probíhající nezávisle na vůli lidí, se zákony, které vydávají vlády a které jsou vytvářeny z vůle lidí a mají pouze právní platnost. Směšovat je však nikterak nelze.

Marxismus chápe zákony vědy - ať už jde o zákony přírodních věd nebo o zákony politické ekonomie - jako odraz objektivních procesů, probíhajících nezávisle na vůli lidí. Lidé mohou objevit tyto zákony, poznat je, prostudovat je, přihlížet k nim při svém jednání, využívat jich v zájmu společnosti, nemohou je však změnit, nebo zrušit. Tím spíše nemohou zformovat nebo vytvářet nové zákony vědy.

Znamená to snad, že na příklad výsledky působení zákonů přírody,

výsledky působení přírodních sil vůbec jsou naprosto neodvratné, že ničivé působení přírodních sil vždy a všude probíhá s živelnou, neúprosnou silou, na niž nemohou lidé působit? Nikoli, neznamená. Vyloučíme-li astronomické, geologické a některé jiné analogické procesy, kdy lidé, i když poznali zákony jejich vývoje, nejsou skutečně s to je ovlivňovat, tu v mnoha jiných případech nejsou lidé zdaleka tak bezmocní, pokud jde o možnost ovlivňovat přírodní procesy. Ve všech takových případech mohou lidé, když zákony přírody poznali, když k nim přihlížejí a opírají se o ně, když je dovedně uplatňují a využívají jich, omezit sféru jejich působení, dát ničivým přírodním silám jiný směr, zaměřit ničivé přírodní síly ve prospěch společnosti.

Vezměme jeden z četných příkladů. V nejstarších dobách se rozvodnění velkých řek, povodně a jimi způsobovaná zkáza obydlí a osevů považovaly za neodvratnou pohromu, proti níž byli lidé bezmocní. Avšak postupem doby, s rozvojem lidských znalostí, když se lidé naučili budovat přehradu a vodní elektrárny, se ukázalo, že je možno uchránit společnost před pohromami povodní, které se dříve zdály neodvratné. A nejen to: lidé se naučili krotit ničivé přírodní síly, tak říkajíc osedlat je, zaměřit sílu vody ve prospěch společnosti a využít jí k zavlažování polí, k získávání energie.

Znamená to snad, že tím lidé zrušili zákony přírody, zákony vědy, že vytvořili nové zákony přírody, nové zákony vědy? Nikoli, neznamená. Jde o to, že celý tento postup odvracení účinku ničivých sil vody a jejich využívání v zájmu společnosti probíhá, aniž se jakkoliv porušují, mění nebo ruší zákony vědy, aniž se vytvářejí nové zákony vědy. Naopak celý tento postup se uskutečňuje přesně na základě zákonů přírody, zákonů vědy, neboť jakékoli porušení zákonů přírody, sebemenší jejich porušení by vedlo jen k nezdaru celé věci, k zmaření postupu.

Totéž je třeba říci o zákonech ekonomického vývoje, o zákonech politické ekonomie – ať už jde o období kapitalismu nebo o období socialismu. Zde, stejně jako v přírodních vědách, jsou zákony ekonomického vývoje zákony objektivními, odrážejícími procesy

ekonomického vývoje, které se dějí nezávisle na vůli lidí. Lidé mohou objevit tyto zákony, poznat je, a opírajíce se o ně, využívat jich v zájmu společnosti, dát jiný směr ničivému působení některých zákonů, omezit sféru jejich působení, dát průchod jiným zákonům, které si razí cestu, nemohou však tyto zákony zrušit, nebo vytvořit nové ekonomické zákony.

Jednou ze zvláštností politické ekonomie je, že její zákony, na rozdíl od zákonů přírodních věd, nepůsobí po dlouhou dobu, že tyto zákony, alespoň většina z nich, působí po určité historické období a pak ustupují novým zákonům, které nejsou vytvářeny vůli lidu, nýbrž které vznikají na základě nových ekonomických podmínek.

Někteří soudruzi se odvolávají na Engelsova „Anti-Dühringa“, na Engelsovu poučku, že s likvidací kapitalismu a zespolečenštěním výrobních prostředků nabudou lidé moci nad svými výrobními prostředky, že se osvobodí z jařma společensko-ekonomických vztahů, že se stanou pány“ svého společenského života. Engels nazývá tuto svobodu „poznanou nutností“. A co může znamenat „poznaná nutnost“? To znamená, že lidé, až poznají objektivní zákony („nutnost“), budou jich používat zcela uvědoměle v zájmu společnosti. Právě proto říká Engels v tomtéž díle, že:

„Zákony jejich vlastního společenského konání, jež dosud stály proti nim jako cizí, je ovládající přírodní zákony, budou pak lidmi používány s plnou znalostí věci, a tím ovládány.“ *

Jak je vidět, Engelsova poučka nikterak nemluví ve prospěch těch, kdož se domnívají, že je za socialismu možno zrušit existující ekonomické zákony a vytvořit nové. Naopak, poučka vyžaduje nikoli zrušení, nýbrž poznání ekonomických zákonů a jejich dovedné používání.

Někteří soudruzi říkají, že ekonomické zákony mají živelny charakter, že působení těchto zákonů, je neodvratné, že společnost je vůči nim bezmocná. To není správně. To je fetišisace zákonů, to znamená vzdávat se zákonům do otroctví. Je dokázáno, že

{ * Srv. B. Engels, „Anti-Dühring“, 3. české vyd., Svoboda 1949, str. 246 (Pozn. red) }

společnost není vůči zákonům bezmocná, že společnost může, když ekonomické zákony poznala a opírá se o ně, omezit sféru jejich působení, využít jich v zájmu společnosti a „osedlat“ je, jako je tomu u přírodních sil a jejich zákonů, jako je tomu v uvedeném příkladu s rozvodňováním velkých řek.

Někteří soudruzi se odvolávají na zvláštní úlohu sovětské moci při vybudování socialismu, která jí prý dává možnost zrušit existující zákony ekonomického vývoje a „zformovat“ nové. To je rovněž nesprávné.

Zvláštní úlohu sovětské moci lze vysvětlit dvěma okolnostmi: za prvé tím, že sovětská moc musela nikoli nahradit jednu formu vykořisťování jinou formou, jako tomu bylo ve starých revolucích, nýbrž likvidovat jakékoli vykořisťování; za druhé tím, že v zemi neexistovaly žádné hotové zárodky socialistického hospodářství, a proto musela vytvořit tak říkajíc „z ničeho“ nové, socialistické formy hospodářství.

Byl to úkol nesporně obtížný a složitý, bez precedentu. Nicméně sovětská moc splnila tento úkol se ctí. Splnila jej však ne proto, že by snad byla zrušila existující ekonomické zákony a zformovala nové, nýbrž jedině proto, že se opírala o ekonomický zákon nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil. Výrobní síly naší země, zejména v průmyslu, měly společenský charakter, kdežto forma vlastnictví byla dříve soukromá, kapitalistická. Sovětská moc, opírajíc se o ekonomický zákon nezbytného souladu mezi výrobními vztahy mezi charakterem výrobních sil, zespolečenštila výrobní prostředky, učinila je vlastnictvím všeho lidu, a tím odstranila systém vykořisťování, vytvořila socialistické formy hospodářství. Kdyby nebylo tohoto zákona a kdyby se o něj sovětská moc neopírala, nebyla by dokázala splnit svůj úkol.

Ekonomický zákon nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil si dávno razí cestu v kapitalistických zemích. Jestliže si dosud neprorazil cestu a nemůže-li volně působit, je tomu tak proto, že naráží na velmi silný odpor dožívajících sil společnosti. Zde se setkáváme s druhou zvláštností

ekonomických zákonů. Na rozdíl od zákonů přírodních věd, kde objevení a použití nového zákona se uskutečňuje více méně hladce, naráží v ekonomické oblasti objevování a použití nového zákona, dotýkajícího se zájmů dožívajících sil společnosti, na velmi silný odpor těchto sil. Je tedy zapotřebí síly, společenské síly, schopné překonat tento odpor. Takováto síla se v naší zemi objevila v podobě svazku dělnické třídy a rolnictva, tvořících zdrcující většinu společnosti. Taková síla se dosud neobjevila v jiných, kapitalistických zemích. V tom tkví tajemství toho, proč se sovětské moci podařilo rozbít staré síly společnosti a proč ekonomickému zákonu nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil byl u nás dán plný průchod.

Někteří soudruzi říkají, že nutnost plánovitého (proporcionálního) rozvoje národního hospodářství naší země umožňuje sovětské moci zrušit existující a vytvořit nové ekonomické zákony. To je naprosto nesprávné. Nelze směšovat naše roční a pětileté plány s objektivním ekonomickým zákonem plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství. Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství vznikl jako protiváha k zákonu konkurence a anarchie výroby za kapitalismu. Vznikl na základě zespolečenštění výrobních prostředků poté, když zákon konkurence a anarchie výroby přestal působit. Začal působit proto, že socialistické národní hospodářství je možno vést jen na základě ekonomického zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství. To znamená, že zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství dává našim plánovacím orgánům možnost správně plánovat společenskou výrobu. Avšak možnost nelze směšovat se skutečností. To jsou dvě rozdílné věci. Aby se tato možnost stala skutečností, je třeba prostudovat tento ekonomický zákon, je třeba jej ovládnout, je třeba naučit se jej používat s plnou znalostí věci, je třeba sestavovat takové plány, které plně odrážejí požadavky tohoto zákona. Nelze říci, že naše roční a pětileté plány plně odrážejí požadavky tohoto ekonomického zákona.

Říkají, že prý některé ekonomické zákony, které působí u nás za socialismu, mezi nimi i zákon hodnoty jsou zákony „přetvořenými“,

nebo dokonce „zásadné přetvořeními“ na základě plánovaného hospodářství. To je rovněž nesprávné. Nelze přetvářet“ zákony, a dokonce ne „zásadně“. Kdyby je bylo možno přetvářet, tu by je bylo možno i zrušit, nahradit je jinými zákony. These o „přetváření“ zákonů je přežitkem z nesprávné formulace o „zrušení“ a „zformování“ zákonů. Třebaže se formulace o přetváření ekonomických zákonů stala u nás už dávno běžnou, je nutno se jí vzdát v zájmu přesnosti. Je možno omezit sféru působení těch či oněch ekonomických zákonů. Je možno zabránit jejich ničivému působení, jestliže tu ovšem je takové působení, nelze je však „přetvořit“ nebo „zrušit“.

Jestliže se tedy mluví o „podmanění“ přírodních sil nebo ekonomických sil, o „vládě“ nad nimi atd., tu tím nemá být naprosto řečeno, že lidé mohou „zrušit“ zákony vědy nebo je „zformovat“.

Naopak, tím má být řečeno jen to, že lidé mohou objevit zákony, poznat je, naučit se jich používat s plnou znalostí věci, využívat jich v zájmu společnosti, a tak si je podmanit, dosáhnout nadvlády nad nimi.

Jsou tedy zákony politické ekonomie za socialismu zákony objektivními, odrážejícími zákonitost procesů ekonomického života, jež probíhají nezávisle na naší vůli. Lidé, kteří popírají tuto poučku, popírají vlastně vědu, a popírajíce vědu, popírají tím i možnost jakéhokoli předvídání — popírají tudíž možnost řídit hospodářský život. Někdo by mohl říci, že vše, co zde bylo řečeno, je správné a obecně známé, že v tom však není nic nového, a že tedy nestojí za to ztrácet čas opakováním obecně známých pravd. Ovšem, není tu opravdu nic nového, bylo by však nesprávné se domnívat, že nestojí za to ztrácet čas opakováním některých pravd, jež jsou nám známy. Jde o to, že k nám, jako k vedoucímu jádru, přicházejí každý rok tisíce nových mladých kádrů, planou touhou pomoci nám, planou touhou projevit své schopnosti, nemají však dostatečné marxistické vzdělání, neznají mnohé pravdy, které jsou nám dobře známy, a jsou nuceny tápat v temnotě. Jsou ohromeny kolosálními úspěchy sovětské moci, točí se jim hlava z neobyčejných úspěchů sovětského zřízení a začínají si představovat, že sovětská moc

„všecko může“, že pro ni je vše hračkou, že může zrušit zákony vědy, zformovat nové zákony. Co máme dělat s těmito soudruhy? Jak je vychovat v duchu marxismu-leninismu? Myslím, že soustavné opakování „obecně známých“ pravd, jejich trpělivé vysvětlování je jedním z nejlepších prostředků marxistické výchovy těchto soudruhů.

2. Otázka zboží výroby za socialismu

Někteří soudruzi tvrdí, že strana postupovala nesprávně, když po uchopení moci a znárodnění výrobních prostředků v naší zemi zachovala zboží výrobu. Mají za to, že strana měla hned tehdy zboží výrobu odstranit. Odvolávají se přitom na Engelse, který říká:

„Jakmile se společnost zmocní výrobních prostředků, bude odstraněna zboží výroba a tím i panství výrobců nad výrobcí (viz „Anti-Dühring“).*

Tito soudruzi se hluboce mýlí.

Rozeberme Engelsovu poučku. Engelsovu poučku nelze považovat za zcela jasnou a přesnou, neboť v ní není řečeno, jde-li o to, že se společnost zmocní všech výrobních prostředků, nebo pouze části výrobních prostředků, to jest, jsou-li všechny výrobní prostředky odevzdány do majetku všeho lidu nebo pouze část výrobních prostředků. Lze tedy tuto Engelsovu poučku chápat tak i onak.

Na jiném místě v „Anti-Dühringu“ mluví Engels o ovládnutí „všech výrobních prostředků“, o ovládnutí „celého souhrnu výrobních prostředků“. Engels má tedy ve své poučce na zřeteli znárodnění nikoli části výrobních prostředků, nýbrž všech výrobních prostředků, to jest odevzdání výrobních prostředků nejen v průmyslu, nýbrž i v zemědělství, do majetku všeho lidu.

Z toho vyplývá, že Engels má na zřeteli takové země, kde kapitalismus a koncentrace výroby jsou dostatečně vyvinuty nejen v

{ * Srv. B. Engels, „Anti-Dühring“, 3. české vyd., Svoboda 1949, str. 246. Pozn. red. }

průmyslu, nýbrž i v zemědělství, takže je možno vyvlastnit všechny výrobní prostředky země a odevzdat je do vlastnictví všeho lidu. Engels se tudíž domnívá, že v takových zemích by se měla zároveň se zespolečenštěním všech výrobních prostředků odstranit zbožní výroba. A to je ovšem správné.

Takovou zemí byla koncem minulého století, v době, kdy se objevil „Anti-Dühring“, jediná země — Anglie, kde rozvoj kapitalismu a koncentrace výroby jak v průmyslu, tak v zemědělství dospěly k takovému bodu, že bylo možné v případě uchopení moci proletariátem odevzdat všechny výrobní prostředky v zemi do majetku všeho lidu a odstranit ze života zbožní výrobu.

V daném případě nepřihlížím k otázce, jaký význam má pro Anglii zahraniční obchod s jeho ohromným podílem v anglickém národním hospodářství. Myslím, že teprve po prozkoumání této otázky by bylo možno definitivně řešit otázku osudu zbožní výroby v Anglii po uchopení moci proletariátem a po znárodnění všech výrobních prostředků.

Ostatně, nejen na konci minulého století, ale ani v současné době nedosáhla žádná země ještě onoho "stupně vývoje kapitalismu a koncentrace výroby v zemědělství, jaký lze pozorovat v Anglii. Pokud jde o ostatní země, je tam, přes rozvoj kapitalismu na vesnici, ještě značně početná třída malých a středních vlastníků - výrobců na vesnici, jejichž osud by bylo třeba určit v případě uchopení moci proletariátem.

Tu se naskýtá otázka: co má dělat proletariát a jeho strana, jestliže v té či oné zemi, včetně naší země, jsou příznivé podmínky pro uchopení moci proletariátem a svržení kapitalismu, kde kapitalismus v průmyslu natolik koncentroval výrobní prostředky, že je možno je vyvlastnit a odevzdat do majetku společnosti, kde však zemědělství, přes růst kapitalismu, je ještě natolik rozdrobeno mezi četné drobné a střední vlastníky-výrobců, že není možno klást otázku vyvlastnění těchto výrobců?

Na tuto otázku nedává Engelsova poučka odpověď. Ostatně ani na tuto otázku odpovídat nemá, neboť vznikla na základě jiné otázky, a to na základě otázky, jaký má být osud zbožní výroby po

zespolečenštění všech výrobních prostředků.

Jak tedy postupovat při zespolečenštění nikoli všech výrobních prostředků, nýbrž jen části výrobních prostředků a za příznivých podmínek pro uchopení moci proletariátem — má proletariát uchopit moc a je třeba hned nato zrušit zbožní výrobu?

Nelze ovšem nazvat odpovědí názor některých také-marxistů, kteří se domnívají, že by se za takových podmínek mělo upustit od uchopení moci a čekat, až se kapitalismu podaří přivést na mizinu miliony drobných a středních výrobců, udělat z nich zemědělské dělníky a koncentrovat výrobní prostředky v zemědělství, že teprve pak by bylo možno vytyčit otázku uchopení moci proletariátem a zespolečenštění všech výrobních prostředků. Je pochopitelné, že na takové „východisko“ nemohou přistoupit marxisté, jestliže se nechtějí navždy zostudit.

Nelze rovněž považovat za odpověď názor jiných také-marxistů, kteří myslí, že by se třeba měla uchopit moc a přistoupit k vyvlastnění drobných a středních výrobců na vesnici a zespolečenštit jejich výrobní prostředky. Na tuto nesmyslnou a zločinnou cestu rovněž nemohou přistoupit marxisté, neboť tato cesta by podkopala jakoukoli možnost vítězství proletářské revoluce, zahrnala by rolnictvo nadlouho do tábora nepřátel proletariátu.

Odpověď na tuto otázku dal Lenin ve svých dílech o „naturální dani“ a ve svém proslulém „družstevním plánu“.

Leninovu odpověď lze stručně shrnout takto:

- a) proletariát nesmí propást příhodné podmínky pro uchopení moci, musí uchopit moc, aniž čeká, až se kapitalismu podaří přivést na mizinu mnohamilionové obyvatelstvo, drobné a střední individuální výrobce;
- b) vyvlastnit výrobní prostředky v průmyslu a odevzdat je do majetku všeho lidu;
- c) pokud jde o drobné a střední individuální výrobce, sdružovat je postupně do výrobních družstev, t. j. do velkých zemědělských podniků, kolchozů;
- d) všestranně rozvíjet průmysl a dát kolchozům moderní technickou

základnu velkovýroby, přitom je nevyvlastňovat, nýbrž naopak usilovně zásobovat prvotřídními traktory a jinými stroji;

e) v zájmu ekonomického svazku města a vesnice, průmyslu a zemědělství zachovat na jistou dobu zbožní výrobu (směnu koupí a prodejem) jako jedinou pro rolníky 'přijatelnou formu ekonomických styků s městem, a plně rozvinout sovětský obchod, státní a družstevně-kolchozní, a vytlačovat při tom z obratu zboží všechny a všeliké kapitalisty.

Dějiny našeho socialistického budování ukazují, že tato cesta vývoje, vytyčená Leninem, se plně osvědčila.

Nemůže být pochyby o tom, že pro všechny kapitalistické země, které mají více nebo méně početnou třídu drobných a středních výrobců, je tato cesta vývoje jedinečně možná a účelná, má-li zvítězit socialismus.

Říkají, že prý zbožní výroba přece jenom za všech podmínek musí vést a nezbytně povede ke kapitalismu. To je nesprávné. Ne vždy a ne za všech podmínek! Nelze ztotožňovat zbožní výrobu s kapitalistickou výrobou. To jsou dvě různé věci. Kapitalistická výroba je nejvyšší forma zbožní výroby. Zbožní výroba vede ke kapitalismu jen tehdy, jestliže existuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků, jestliže přichází pracovní síla na trh jako zboží, které může kapitalista koupit a vykořisťovat ve výrobním procesu, jestliže tudíž v zemi existuje systém vykořisťování námezdních dělníků kapitalisty. Kapitalistická výroba začíná tam, kde výrobní prostředky jsou soustředěny v soukromých rukou, zatím co dělníci, zbaveni výrobních prostředků, jsou nuceni prodávat svou pracovní sílu jako zboží. Bez toho není kapitalistické výroby.

Nuže, jestliže nejsou dány tyto podmínky, které mění zbožní výrobu v kapitalistickou výrobu, nejsou-li výrobní prostředky již soukromým, nýbrž socialistickým vlastnictvím, neexistuje-li systém námezdní práce a pracovní síla již není zbožím, byl-li systém vykořisťování už dávno zlikvidován — co bude potom: lze se domnívat, že zbožní výroba přece jen povede ke kapitalismu? Nikoli, nelze se to domnívat. Vždyť naše společnost je právě takovou společností, kde

soukromé vlastnictví výrobních prostředků, systém námezdní práce, systém vykořisťování už dávno neexistují.

Zbožní výrobu nelze považovat za něco, co stojí samo o sobě, co je nezávislé na okolních ekonomických podmínkách. Zbožní výroba je starší než kapitalistická výroba. Existovala za otrokářského řádu a sloužila mu, a nevedla ke kapitalismu. Existovala za feudalismu a sloužila mu, avšak přes to, že připravila některé podmínky pro kapitalistickou výrobu, nevedla ke kapitalismu. Ptáme se, proč by zbožní výroba nemohla po jisté období sloužit rovněž naší socialistické společnosti, aniž by vedla ke kapitalismu, máme-li na zřeteli, že zbožní výroba u nás nemá tak neomezené a všeobšíhlé rozšíření jako za kapitalistických podmínek, že jsou jí u nás dány pevné meze díky takovým rozhodujícím ekonomickým podmínkám, jako je společenské vlastnictví výrobních prostředků, likvidace systému námezdní práce, likvidace systému vykořisťování ?

Říkají, že prý poté, když v naší zemi bylo nastoleno společenské vlastnictví výrobních prostředků a když byl odstraněn systém námezdní práce a vykořisťování, ztratila existence zbožní výroby smysl, že by se tudíž měla zbožní výroba odstranit.

To je rovněž nesprávné. V současné době u nás existují dvě hlavní formy socialistické výroby: státní, t. j. všeho lidu, a kolchozní, kterou nelze nazvat všelidovou. Ve státních podnicích jsou výrobní prostředky a vyrobená produkce vlastnictvím všeho lidu. Avšak v kolchozních podnicích, třebaže výrobní prostředky (půda, stroje) patří státu, je vyrobená produkce vlastnictvím jednotlivých kolchozů, neboť práce v kolchozech stejně jako osivo je jejich vlastní, a půdou, která byla odevzdána kolchozům do věčného užívání, disponují kolchozy ve skutečnosti jako svým vlastnictvím, přestože ji nemohou prodat, koupit, propachtovat nebo ji dát do zástavy.

Tato okolnost vede k tomu, že stát může disponovat pouze produkcí státních podniků, kdežto kolchozní produkcí, jako svým vlastnictvím, disponují pouze kolchozy. Kolchozy však nechtějí zcizovat své produkty jinak než v podobě zboží, za něž chtějí směnou dostat zboží, jež potřebují. Jiné ekonomické styky s městem, kromě tržních, kromě směny koupí a prodejem, nejsou v

současné době pro kolchozy přijatelné. Proto zbožní výroba a oběh zboží jsou u nás v současné době právě tak nezbytné, jako byly, řekněme, tak před 30 lety, kdy Lenin vyhlásil nutnost všestranného rozvinutí obratu zboží.

Přirozeně, když se místo dvou základních výrobních sektorů, státního a kolchozního, objeví jeden vše zahrnující výrobní sektor s právem disponovat veškerými spotřebními výrobky země, tu oběh zboží se svým „peněžním hospodářstvím“ zanikne jako nepotřebný prvek národního hospodářství. Dokud tomu však tak není, dokud zůstávají dva základní výrobní sektory, musí zbožní výroba a oběh zboží trvat jako nutný a velmi užitečný prvek v soustavě našeho národního hospodářství. Jak dojde k vytvoření jediného sjednoceného sektoru, zda prostě tak, že státní sektor pohltí sektor kolchozní, což je málo pravděpodobné (neboť by to bylo chápáno jako vyvlastnění kolchozů), nebo organisováním jednotného všelidového hospodářského orgánu (se zastoupením státního průmyslu i kolchozů) s právem nejprve vést evidenci veškerých spotřebních výrobků země a s postupem času — rovněž rozdělovat výrobky na podkladě, řekněme, výměny výrobků — to je otázka zvláštní, kterou je třeba zvlášť posoudit.

Naše zbožní výroba není tedy obyčejnou zbožní výrobou, nýbrž zbožní výrobou zvláštního druhu, zbožní výrobou bez kapitalistů, která má co činit v podstatě se zbožím sjednocených socialistických výrobců (stát, kolchozy, družstva), jejíž sféra působnosti je omezena na předměty osobní potřeby; zbožní výrobou, jež se zřejmě nikterak nemůže rozvinout v kapitalistickou výrobu a jíž je souzeno sloužit společně s jejím „peněžním hospodářstvím“ rozvoji a upevňování socialistické výroby.

Proto nemají naprosto pravdu ti soudruzi, kteří prohlašují, že když socialistická společnost nelikviduje formy zbožní výroby, musí prý u nás být obnoveny všechny ekonomické kategorie vlastní kapitalismu: pracovní síla jako zboží, nadhodnota, kapitál, zisk z kapitálu, průměrná míra zisku a pod. Tito soudruzi směšují zbožní výrobu s kapitalistickou výrobou a domnívají se, že existuje-li

zbožní výroba, pak musí existovat i kapitalistická výroba. Nechápu, že naše zbožní výroba se zásadně liší od zbožní výroby za kapitalismu.

Nejen to, myslím, že je třeba zavrhnout i některé jiné pojmy, převzaté z Marxova „Kapitálu“, v němž se Marx zabýval analýsou kapitalismu, které jsou uměle přilepovány na naše socialistické vztahy. Mám na mysli mimo jiné takové pojmy, jako „nutná práce“ a „nadpráce“, „nutný“ výrobek a „nadvýrobek“, „nutná“ a „nadbytečná“ doba. Marx analysoval kapitalismus proto, aby objasnil zdroj vykořisťování dělnické třídy, nadhodnotu, aby dal dělnické třídě, která neměla výrobních prostředků, duchovní zbraň ke svržení kapitalismu. Je pochopitelné, že při tom Marx používá pojmů (kategorií), plně odpovídajících kapitalistickým vztahům. Je však víc než podivné používat těchto pojmů dnes, kdy dělnická třída nejen není zbavena moci a výrobních prostředků, nýbrž naopak má ve svých rukou moc a patří jí výrobní prostředky. Dost absurdně zní dnes, za našeho zřízení, slova o pracovní síle jako zboží, o „najímání“ dělníků: jako by dělnická třída, které patří výrobní prostředky, sama sebe najímala a sama sobě prodávala svou pracovní sílu. Právě tak podivné je dnes mluvit o „nutné“ práci a „nadpráci“: jako by za našich podmínek nebyla práce dělníků, poskytovaná společnosti k rozšiřování výroby, na rozvoj vzdělání, zdravotnictví, k organizování obrany atd., právě tak nutná pro dělnickou třídu, která je nyní u moci, jako práce, vynakládaná na krytí osobních potřeb dělníka a jeho rodiny.

Je třeba poznamenat, že Marx ve svém díle „Kritika gothajského programu“, kde už nezkoumá kapitalismus, nýbrž mimo jiné první fázi komunistické společnosti, uznává práci, poskytovanou společnosti k rozšiřování výroby, na vzdělání, zdravotnictví, na správné výlohy, na vytváření rezerv atd., za stejně nutnou jako práci, vynakládanou na krytí potřeb dělnické třídy.

Myslím, že naši ekonomové musí skoncovat s tímto nesouladem mezi starými pojmy a novým stavem věcí v naší socialistické zemi a nahradit staré pojmy novými, odpovídajícími nové situaci.

Mohli jsme trpět tento nesoulad do jisté doby, nyní

nyní však nastala doba, kdy konečně musíme tento nesoulad odstranit.

3. Otázka zákona hodnoty za socialismu

Někdy se vyskytuje otázka: existuje a působí u nás, za našeho socialistického zřízení, zákon hodnoty?

Ano, existuje a působí. Tam, kde je zboží a zbožní výroba, nemůže neexistovat ani zákon hodnoty.

Sféra působnosti zákona hodnoty se u nás vztahuje především na oběh zboží, na směnu zboží koupí a prodejem, zejména na směnu zboží osobní spotřeby. Zde, v této oblasti, podržuje si zákon hodnoty ovšem v jistých mezích úlohu regulátora.

Avšak působení zákona hodnoty není omezeno na sféru oběhu zboží. Vztahuje se i na výrobu. Pravda, zákon hodnoty nemá regulující význam v naší socialistické výrobě, přesto však působí na výrobu, a k tomu nelze nepřihlížet při řízení výroby. Jde o to, že spotřební výrobky, nutné na krytí vynaložené pracovní síly ve výrobním procesu, se u nás vyrábějí a realizují jako zboží, podléhající působnosti zákona hodnoty. Právě zde se objevuje působení zákona hodnoty na výrobu. V souvislosti s tím mají v našich podnicích aktuální význam takové otázky, jako otázka chozrasčotu a rentability, otázka vlastních nákladů, otázka cen a pod. Proto se naše podniky nemohou obejít a nasmějí obejít bez přihlížení k zákonu hodnoty.

Je to dobré? Není to špatné. Za našich nynějších podmínek to skutečně není špatné, neboť tato okolnost vychovává naše hospodářské pracovníky v duchu racionálního vedení výroby a ukázněuje je. Není to špatné, neboť to učí naše hospodářské pracovníky počítat výrobní veličiny, počítat je přesně a právě tak přesně přihlížet k reálným věcem ve výrobě a nezabývat se tlacháním o „orientačních údajích“, vzatých ze vzduchu. Není to špatné, neboť to učí naše hospodářské pracovníky hledat, nalézat a využívat skryté rezervy, které jsou utajeny ve výrobě, a ne po nich šlapat. Není to špatné, neboť to učí naše hospodářské pracovníky

soustavně zlepšovat výrobní metody, snižovat vlastní náklady výroby, uplatňovat chozrasčot a dosahovat rentability podniků. To je dobrá praktická škola, která urychluje růst našich hospodářských kádrů a dělá z nich skutečné vedoucí socialistické výroby v nynější etapě vývoje.

Neštěstí není v tom, že zákon hodnoty u nás působí na výrobu. Neštěstí je v tom, že naši hospodářští pracovníci a plánovači, až na nemnoho výjimek, špatně znají účinky zákona hodnoty, nestudují je a neumějí s nimi počítat ve svých rozpočtech. Tím se vlastně také vysvětluje onen zmatek, který u nás stále ještě panuje v otázce cenové politiky. Uvedu jeden z četných příkladů. Před jistou dobou bylo rozhodnuto udělat v zájmu bavlnářství pořádek v poměru cen bavlny a obilí, přesněji stanovit ceny obilí, prodávaného pěstitelům bavlny, a zvýšit ceny bavlny, dodávané státu. V souvislosti s tím předložili naši hospodářští pracovníci a plánovači návrh, který členy Ústředního výboru nemohl neudívit, neboť podle tohoto návrhu byla navržena cena tuny obilí téměř stejná jako cena tuny bavlny, při čemž se cena tuny obilí rovnala ceně tuny chleba. Na připomínky členů Ústředního výboru, že cena tuny chleba musí být vyšší než cena tuny obilí vzhledem k dalším výdajům na mletí a pečení, že bavlna vůbec stojí mnohem více než obilí, o čemž rovněž svědčí světové ceny bavlny a obilí, nemohli autoři návrhu říci nic kloudného. Proto byl Ústřední výbor nucen chopit se věci sám, snížit ceny obilí a zvýšit ceny bavlny. Co by se stalo, kdyby návrh těchto soudruhů nabyl zákonné platnosti? Přivedli bychom pěstitele bavlny na mizinu a zůstali bychom bez bavlny.

Znamená však toto vše, že zákon hodnoty působí u nás v právě takovém rozsahu jako za kapitalismu, že zákon hodnoty je u nás regulátorem výroby? Nikoli, neznamená. Ve skutečnosti je sféra působnosti zákona hodnoty za našeho hospodářského zřízení pevně omezena a ohraničena. Bylo už řečeno, že sféra působnosti zboží výroby je za našeho zřízení omezena a ohraničena. Totéž je třeba říci o sféře působnosti zákona hodnoty. Není pochyby, že to, že neexistuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků a že jsou zespolečenštny výrobní prostředky jak ve městě, tak na vesnici,

musí omezovat sféru působnosti zákona hodnoty a stupeň jeho působení na výrobu.

Stejným směrem působí zákon plánovitého (proporcionálního) rozvoje národního hospodářství, který nahradil zákon konkurence a anarchie výroby.

Stejným směrem působí naše roční a pětileté plány a vůbec celá naše hospodářská politika, opírající se o požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství.

To vše dohromady vede k tomu, že sféra působnosti zákona hodnoty je u nás pevně omezena a zákon hodnoty nemůže mít za našeho zřízení úlohu regulátora výroby.

Tím se vlastně také vysvětluje ona „překvapivá“ skutečnost, že přes neustálý a bouřlivý růst naší socialistické výroby nevede u nás zákon hodnoty ke krisím z nadvýroby, zatím co týž zákon hodnoty, který za kapitalismu má širokou sféru působnosti, vede v kapitalistických zemích přes nízké tempo růstu výroby k periodickým krisím z nadvýroby.

Říkají, že prý zákon hodnoty je stálým zákonem, závazným pro všechna období historického vývoje, že i když v období druhé fáze komunistické společnosti zákon hodnoty přestává působit jako regulátor směnných vztahů, působí v této fázi vývoje nadále jako regulátor vztahů mezi různými výrobními odvětvími, jako regulátor rozdělování práce mezi výrobní odvětví.

To je naprosto nesprávné. Hodnota, stejně jako zákon hodnoty, je historická kategorie, spojená s existencí zboží výroby. Se zánikem zboží výroby zanikne jak hodnota se svými formami, tak zákon hodnoty.

Ve druhé fázi komunistické společnosti se bude množství práce vynaložené na výrobu výrobků měřit nikoli oklikou, nikoli prostřednictvím hodnoty a jejích forem, jak tomu je za zboží výroby, nýbrž přímo a bezprostředně — množstvím času, počtem hodin vynaložených na výrobu výrobků. Pokud jde o rozdělování práce, nebude již rozdělování práce mezi výrobní odvětví regulováno zákonem hodnoty, který v té době přestane působit, nýbrž růstem potřeby výrobků ve společnosti. Bude to společnost,

kde výroba bude regulována potřebami společnosti a evidence potřeb společnosti nabude prvořadého významu pro plánovací orgány.

Naprostě nesprávné je i tvrzení, že za našeho nynějšího ekonomického zřízení, v první fázi vývoje komunistické společnosti, reguluje prý zákon hodnoty „proporce“ rozdělování práce mezi různá výrobní odvětví.

Kdyby to bylo pravda, pak je nepochopitelné, proč se u nás nerozvíjí ze všech sil lehký průmysl, jako nejrentabilnější, přednostně před těžkým průmyslem, který je často méně rentabilní a někdy vůbec nerentabilní?

Kdyby to bylo pravda, pak je nepochopitelné, proč se u nás nezavírá řada dosud nerentabilních podniků těžkého průmyslu, kde práce dělníků nedává „náležitý efekt“, proč se neotvírají nové podniky lehkého průmyslu, jež jsou vždy rentabilní, kde by práce dělníků mohla dát „větší efekt“?

Kdyby to bylo pravda, pak je nepochopitelné, proč se u nás nepřemísťují dělníci z málo rentabilních podniků, třeba i velmi potřebných pro národní hospodářství, do podniků rentabilnějších, podle zákona hodnoty, který prý reguluje „proporce“ rozdělování práce mezi výrobní odvětví?

Je zřejmé, že kdybychom následovali tyto soudruhy, museli bychom se vzdát primátu výroby výrobních prostředků ve prospěch výroby spotřebních prostředků. A co znamená vzdát se primátu výroby výrobních prostředků? To znamená znemožnit neustálý růst našeho národního hospodářství, neboť není možno uskutečňovat neustálý růst národního hospodářství, jestliže se zároveň neuskutečňuje primát výroby výrobních prostředků.

Tito soudruzi zapomínají, že zákon hodnoty může být regulátorem výroby jen za kapitalismu, za existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků, za existence konkurence, anarchie výroby a krizí z nadvýroby. Zapomínají, že sféra působnosti zákona hodnoty je u nás omezena existencí společenského vlastnictví výrobních prostředků, působením zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství — že je tudíž omezena i našimi ročními a pětiletými

plány, které jsou přibližným odrazem požadavků tohoto zákona. Někteří soudruzi z toho vyvozují, že zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství a plánování národního hospodářství ruší zásadu rentability výroby. To je naprosto nesprávné. Je tomu právě naopak. Jestliže posuzujeme rentabilitu ne s hlediska jednotlivých podniků nebo výrobních odvětví a nikoli za dobu jednoho roku, nýbrž s hlediska celého národního hospodářství a řekněme za 10 - 15 let, což by bylo jedině správným pojetím otázky, tu dočasná a nepevná rentabilita jednotlivých podniků nebo výrobních odvětví vůbec nesnese srovnání s onou vyšší formou pevné a stále rentability, kterou nám poskytuje působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a plánování národního hospodářství, jež nás zbavuje periodických hospodářských krisí, ničících národního hospodářství a přinášejících společnosti obrovskou hmotnou škodu, a jež nám zajišťuje neustálý růst národního hospodářství a rychlé tempo tohoto růstu.

Stručněji: nemůže být pochyb o tom, že za našich nynějších socialistických výrobních podmínek nemůže být zákon hodnoty „regulátorem proporcí“ při rozdělování práce mezi různá výrobní odvětví.

4. Otázka odstranění protikladu mezi městem a vesnicí, mezi duševní a fyzickou prací, jakož i otázka likvidace rozdílů, mezi nimi

Tento nadpis se dotýká řady problémů, které se od sebe podstatně liší, shrnuji je však do jedné kapitoly nikoli proto, abych je navzájem směřoval, nýbrž výhradně kvůli stručnosti výkladu.

Problém odstranění protikladu mezi městem a vesnicí, mezi průmyslem a zemědělstvím, je problém známý, dávno už vytyčený Marxem a Engelsem. Ekonomickým základem tohoto protikladu je vykořisťování vesnice městem, vyvlastňování rolnictva a zbídačování většiny vesnického obyvatelstva celým chodem vývoje průmyslu, obchodu a úvěrové soustavy za kapitalismu. Proto je třeba pohlížet na protiklad mezi městem a vesnicí za kapitalismu

jako na protiklad zájmů. Na této půdě vznikl nepřátelský poměr vesnice k městu a k „městským lidem“ vůbec.

Není pochyby o tom, že s odstraněním kapitalismu a systému vykořisťování, s upevněním socialistického řízení v naší zemi musel zmizet i protiklad zájmů mezi městem a vesnicí, mezi průmyslem a zemědělstvím. Tak se také stalo. Obrovská pomoc, kterou našemu rolnictvu poskytlo socialistické město, naše dělnická třída, při likvidaci statkářů a kulactva, vytvořila půdu pro svazek dělnické třídy a rolnictva, a soustavné zásobování rolnictva a jeho kolchozů prvotřídními traktory a jinými stroji přeměnilo svazek dělnické třídy a rolnictva v přátelství mezi nimi. Ovšem, dělníci a kolchozní rolnictvo tvoří přece jenom dvě třídy, jež se od sebe liší svým postavením. Avšak tento rozdíl nikterak neoslabuje jejich přátelství. Naopak, jejich zájmy jdou po jedné společné linii, po linii upevňování socialistického zřízení a vítězství komunismu. Není proto divu, že po bývalé nedůvěře, a tím spíše po nenávisti vesnice k městu, nezůstalo ani stopy.

To vše znamená, že živná půda pro protiklad mezi městem a vesnicí, mezi průmyslem a zemědělstvím byla už likvidována naším nynějším socialistickým zřízením.

To ovšem neznamená, že odstranění protikladu mezi městem a vesnicí musí vést k „zániku velkých měst“ (viz Engelsův „Anti-Dühring“). Velká města nejen nezaniknou, nýbrž vzniknou ještě nová velká města jako střediska největšího růstu kultury, jako střediska nejen velkopřemyslu, nýbrž i zpracování zemědělských výrobků a mohutného rozvoje všech odvětví potravinářského průmyslu. Tato okolnost usnadní kulturní rozkvět země a povede k vyrovnávání podmínek způsobu života ve městě a na vesnici.

Obdobně je tomu s problémem odstranění protikladu mezi duševní a fyzickou prací. Tento problém je rovněž problém známý, dávno vytyčený Marxem a Engelsem. Ekonomickým základem protikladu mezi duševní a fyzickou prací je vykořisťování lidí fyzicky pracujících představiteli duševní práce. Je všeobecně známa propast, která byla za kapitalismu mezi fyzicky pracujícími v podnicích a vedoucím personálem. Je známo, že na základě této

propasti se vyvíjel nepřátelský poměr dělníků k řediteli, k mistru, k inženýru a k jiným představitelům technického personálu jako jejich nepřátelům. Je pochopitelné, že s odstraněním kapitalismu a systému vykořisťování musel zmizet i protiklad zájmů mezi fyzickou a duševní prací. A ten skutečně za našeho současného socialistického zřízení zmizel. Lidé fyzicky pracující a vedoucí personál nejsou dnes nepřáteli, nýbrž soudruhy-přáteli, členy jednotného výrobního kolektivu, kteří mají životní zájem na úspěšnosti a zlepšování výroby. Po bývalém nepřátelství mezi nimi nezůstalo ani stopy.

Zcela jiného charakteru je problém vymizení rozdílů mezi městem (průmyslem) a vesnicí (zemědělstvím), mezi fyzickou a duševní prací. Tento problém klasické marxismu nevytyčili. To je nový problém, vytyčený praxí našeho socialistického budování.

Není to snad problém vykonstruovaný, má pro nás nějaký praktický nebo theoretický význam? Nikoli, tento problém nelze považovat za vykonstruovaný. Naopak, je to pro nás nanejvýš závažný problém.

Jestliže vezmeme, na příklad, rozdíl mezi zemědělstvím a průmyslem, tkví u nás tento rozdíl nejen v tom, že se pracovní podmínky v zemědělství liší od pracovních podmínek v průmyslu, nýbrž především a hlavně v tom, že v průmyslu máme všelidové vlastnictví výrobních prostředků a vyrobené produkce, kdežto v zemědělství nemáme všelidové, nýbrž skupinové, kolchozní vlastnictví. Bylo už řečeno, že tato okolnost způsobuje zachování oběhu zboží, že teprve, až zmizí tento rozdíl mezi průmyslem a zemědělstvím, může zmizet zbožní výroba se všemi důsledky, jež z toho plynou. Nelze tedy popírat, že vymizení tohoto podstatného rozdílu mezi zemědělstvím a průmyslem musí mít pro nás prvořadý význam.

Totéž je třeba říci o problému odstranění podstatného rozdílu mezi prací duševní a prací fyzickou. Tento problém má pro nás rovněž prvořadý význam. Než nastal rozmach masového socialistického soutěžení, s růstem průmyslu to u nás skřípalo a mnozí soudruzi kladli dokonce otázku zpomalení tempa rozvoje průmyslu. To lze vysvětlit hlavně tím, že kulturně technická úroveň dělníků byla příliš

nížká a zůstávala daleko pozadu za úrovní technického personálu. Věc se však od základu změnila, když u nás nabylo socialistické soutěžení masového charakteru. Právě potom vykročil průmysl kupředu zrychleným tempem. Proč nabylo socialistické soutěžení masového charakteru? Protože se mezi dělníky našly celé skupiny soudruhů, kteří si nejen osvojili technické minimum, nýbrž šli dále, dosáhli úrovně technického personálu, začali opravovat techniky a inženýry, rozbíjet dosavadní normy jako zastaralé, zavádět nové normy, více odpovídající současnému stavu a pod. Co by bylo, kdyby nejen jednotlivé skupiny dělníků, nýbrž většina dělníků pozvedla svou kulturně technickou úroveň na úroveň inženýrsko-technického personálu? Náš průmysl by se pozvedl na výši nedosažitelnou pro průmysl jiných zemí. Nelze tedy popírat, že odstranění podstatného rozdílu mezi duševní a fyzickou prací zvýšením kulturně technické úrovně dělníků na úroveň technického personálu musí pro nás mít prvořadý význam.

Někteří soudruzi tvrdí, že časem zmizel nejen podstatný rozdíl mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi fyzickou a duševní prací, nýbrž že zmizí rovněž jakýkoli rozdíl mezi nimi. To není správné. Odstranění podstatného rozdílu mezi průmyslem a zemědělstvím nemůže vést k odstranění jakéhokoli rozdílu mezi nimi. Nějaký rozdíl, i když nepodstatný, rozhodně zůstane v důsledku rozdílnosti pracovních podmínek v průmyslu a v zemědělství. Dokonce ani v průmyslu, máme-li na zřeteli jeho rozličná odvětví, nejsou pracovní podmínky všude stejné: na příklad pracovní podmínky horníků se liší od pracovních podmínek dělníků mechanisované továrny na obuv, pracovní podmínky havířů rudných dolů se liší od pracovních podmínek strojírenských dělníků. Je-li tomu tak, tím spíše se musí udržet jistý rozdíl mezi průmyslem a zemědělstvím.

Totéž je třeba říci o rozdílu mezi prací duševní a prací fyzickou. Podstatný rozdíl mezi nimi, pokud se tím rozumí propast v kulturně technické úrovni, rozhodně vymizí. Avšak nějaký rozdíl, i když nepodstatný, se přece jenom udrží, byť i jen proto, že pracovní podmínky vedoucího personálu podniků nejsou stejné jako pracovní podmínky dělníků.

Soudruzi, kteří tvrdí opak, se patrně opírají o známou formulaci v některých mých projevech, kde se mluví o odstranění rozdílu mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi duševní a fyzickou prací, aniž se připomíná, že tu jde o odstranění podstatného, a nikoli jakéhokoli rozdílu. Soudruzi právě takto pochopili mou formulaci, neboť předpokládali, že znamená odstranění jakéhokoli rozdílu. To však znamená, že tato formulace byla nepřesná, neuspokojivá. Je nutno ji zavrhnout a nahradit jinou formulací, která mluví u odstranění podstatných rozdílů a o zachování nepodstatných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi duševní a fyzickou prací.

5. Otázka rozpadu jediného světového trhu a prohloubení krise světové kapitalistické soustavy

Za nejdůležitější ekonomický výsledek druhé světové války a jejích hospodářských důsledků je nutno považovat rozpad jediného, vše zahrnujícího světového trhu. Tato okolnost určila další prohloubení všeobecné krise světové kapitalistické soustavy.

Druhá světová válka sama byla zrozena touto krizí. Každá z obou kapitalistických koalic, které se za války do sebe pustily, počítala s tím, že rozdrtí protivníka a dobude světovlády. V tom hledaly východisko z krise. Spojené státy americké počítaly s tím, že vyřadí své nejnebezpečnější konkurenty, Německo a Japonsko, že uchvátí zahraniční trhy a světové zdroje surovin a že dobudou světovlády.

Avšak válka nesplnila tyto naděje. Pravda, Německo a Japonsko byly vyřazeny jako konkurenti tří hlavních kapitalistických zemí: USA, Anglie a Francie. Ale zároveň odpadly od kapitalistické soustavy Čína a ostatní lidově demokratické země v Evropě a vytvořily spolu se Sovětským svazem jednotný a mocný socialistický tábor, stojící proti táboru kapitalistickému. Ekonomickým výsledkem existence dvou protichůdných táborů bylo to, že se jediný vše zahrnující světový trh rozpadl, v důsledku čehož máme nyní dva paralelní světové trhy, rovněž stojící proti sobě.

Je nutno poznamenat, že USA a Anglie s Francií samy napomáhaly, ovšem bezděčně, vytvoření a upevnění nového paralelního světového trhu. Uvalily hospodářskou blokádu na SSSR, Čínu a evropské lidově demokratické země, které se nepřipojily k systému „Marshallova plánu“, a myslely, že je tak zardousí. Ve skutečnosti došlo nikoli k jejich zardoušení, nýbrž k upevnění nového světového trhu.

Avšak to hlavní zde ovšem netkví v hospodářské blokádě, nýbrž v tom, že v období po válce se tyto země hospodářsky semkly a navázaly hospodářskou spolupráci a vzájemnou pomoc. Zkušenost této spolupráce ukazuje, že ani jedna kapitalistická země by nemohla poskytnout lidově demokratickým zemím tak účinnou a technicky kvalifikovanou pomoc, jakou jim poskytuje Sovětský svaz. Nejde jen o to, že tato pomoc je maximálně levná a technicky prvotřídní. Jde především o to, že základem této spolupráce je i upřímné přání vzájemně si pomoci a dosáhnout společného hospodářského vzestupu. Jako výsledek máme vysoké tempo rozvoje průmyslu v těchto zemích. Je možno s jistotou říci, že při takovém tempu rozvoje průmyslu dojde brzy k tomu, že tyto země nejenom nebudou potřebovat dovážet zboží z kapitalistických zemí, ale samy pocítí nutnost dodávat jinam přebytečné zboží své výroby. Z toho však vyplývá, že sféra uplatňování moci hlavních kapitalistických zemí (USA, Anglie, Francie) nad světovými zdroji se bude nikoli rozšiřovat, nýbrž zmenšovat, že podmínky světového odbytového trhu se budou pro tyto země zhoršovat a nevyužití kapacity podniků v těchto zemích se bude zvětšovat.

V tom hlavně tkví prohloubení všeobecné krise světové kapitalistické soustavy v souvislosti s rozpadem světového trhu.

To cítí sami kapitalisté, neboť těžko lze nepocítit ztrátu takových trhů, jako je SSSR a Čína. Tyto potíže se pokoušejí překlenout „Marshallovým plánem“, válkou v Koreji, horečným zbrojením a militarisací průmyslu. To se však velmi podobá tomu, jako když se tonoucí chytá stébla.

V souvislosti s touto situací vyvstaly před ekonomy dvě otázky:

- a) Je možno tvrdit, že známá Stalinova poučka o poměrné

stabilitě trhů v období všeobecné krise kapitalismu, vyslovená před druhou světovou válkou, stále ještě platí?

b) Je možno tvrdit, že známá Leninova poučka, vyslovená na jaře roku 1916, že přes zahnívání kapitalismu „kapitalismus jako celek roste mnohem rychleji než dříve“, stále ještě platí?

Myslím, že to nelze tvrdit. Se zřetelem k novým podmínkám, jež se vytvořily v souvislosti s druhou Květovou válkou, je třeba mít za to, že obě tyto poučky ztratily platnost.

6. Otázka nevyhnutelnosti válek mezi kapitalistickými zeměmi

Někteří soudruzi tvrdí, že v důsledku vývoje nových mezinárodních podmínek po druhé světové válce přestaly být války mezi kapitalistickými zeměmi nevyhnutelnými. Soudí, že rozpory mezi táborem socialismu a táborem kapitalismu jsou silnější než rozpory mezi kapitalistickými zeměmi, že Spojené státy americké si dostatečně podřídily ostatní kapitalistické země, aby jim znemožnily bojovat mezi sebou a vzájemně se oslabovat, že předáci kapitalismu byli dostatečně poučeni zkušeností dvou světových válek, které způsobily vážnou škodu celému kapitalistickému světu, než aby si dovolili znovu zavléci kapitalistické země do války mezi sebou - že vzhledem k tomu všemu přestaly být války mezi kapitalistickými zeměmi nevyhnutelnými.

Tito soudruzi se mýlí. Vidí vnější jevy, míhající se ; na povrchu, nevidí však ony hlubinné síly, které, i když působí zatím nepozorovaně, přece jen budou , určovat chod událostí.

Navenek všecko vypadá jako „v nejlepší pořádku“: Spojené státy americké si drží na přídělu západní Evropu, Japonsko a jiné kapitalistické země; Německo (západní), Anglie, Francie, Itálie a Japonsko, které upadly do spárů USA, poslušně plní příkázání USA. Bylo by však nesprávné myslet si, že tento „pořádek“ se může udržet „na věky věků“, i že tyto země budou do nekonečna snášet nadvládu a útlak Spojených států amerických, že se nepokusí vymanit z americké poroby a dát se cestou samostatného vývoje.

Vezměme především Anglii a Francii. Je nepochybné, že tyto země jsou imperialistické. Je nepochybné, že levné suroviny a zabezpečená odbytiště mají pro ně prvořadý význam. Je možno předpokládat, že budou do nekonečna snášet nynější situaci, kdy Američané potichoučku, pod záminkou „pomoci“ ve formě „Marshallova plánu“ pronikají do anglického a francouzského hospodářství a snaží se je přeměnit v přívěsek hospodářství Spojených států amerických, kdy i americký kapitál uchvacuje suroviny a odbytiště v anglo-francouzských koloniích a připravuje tak katastrofu pro vysoké zisky anglo-francouzských kapitalistů? Nebude snad správnější říci, že kapitalistická Anglie a po ní i kapitalistická Francie budou konec konců donuceny vyrvat se ze sevření USA a dostat se s nimi do konfliktu, aby si tak zajistily samostatné postavení a ovšem i vysoké zisky?

Přejděme k hlavním poraženým zemím, k Německu (západnímu) a Japonsku. Tyto země nyní bídne živoří pod botou amerického imperialismu. Jejich průmysl a zemědělství, jejich obchod, jejich zahraniční a vnitřní politika, celý jejich život - jsou spoutány americkým okupačním „režimem“. A přece tyto země byly ještě včera velkými imperialistickými mocnostmi, které otřásaly základy panství Anglie, USA a Francie v Evropě a v Asii. Domnívat se, že se tyto země nepokusí znovu postavit na vlastní nohy, zlomit „režim“ USA a prodrat se na cestu samostatného vývoje - to znamená věřit v zázraky.

Někteří soudruzi říkají, že rozpory mezi kapitalismem a socialismem jsou silnější než rozpory mezi kapitalistickými zeměmi. Theoreticky je to ovšem správné. Je to správné nejen nyní, v současné době - bylo to správné i před druhou světovou válkou. A to více méně chápali vedoucí činitelé kapitalistických zemí. A přesto druhá světová válka začala nikoli válkou proti SSSR, nýbrž válkou mezi kapitalistickými zeměmi. Proč? Za prvé proto, že válka proti SSSR, jakožto proti zemi socialismu, je pro kapitalismus nebezpečnější než válka mezi kapitalistickými zeměmi, neboť klade-li válka mezi kapitalistickými zeměmi pouze otázku převahy jedné kapitalistické zemi nad jinými kapitalistickými zeměmi, pak válka

proti SSSR musí nutně položit otázku existence kapitalismu samého. Za druhé proto, že kapitalisté, přestože z „propagačních“ důvodů povykují o útočnosti Sovětského svazu, sami nevěří v jeho útočnost, neboť počítají s mírovou politikou Sovětského svazu a vědí, že Sovětský svaz sám kapitalistické země nenapadne.

Po první světové válce se rovněž mělo za to, že Německo je definitivně vyřazeno, právě tak jako se nyní někteří soudruzi domnívají, že Japonsko a Německo jsou definitivně vyřazeny. Tehdy se rovněž hovořilo a halasně vytrubovalo v tisku, že Spojené státy americké si drží Evropu na přídělu, že Německo se nemůže již postavit na nohy, že od nynějška nemůže dojít k válce mezi kapitalistickými zeměmi. Přes to se však Německo pozvedlo a postavilo na nohy jako velmoc za nějakých 15 až 20 let po své porážce, vymanilo se z poroby a dalo se cestou samostatného vývoje. Přitom je charakteristické, že to byla právě Anglie a Spojené státy americké, kdo pomohl Německu pozvednout se hospodářsky a pozvednout jeho vojensko-hospodářský potenciál. Ovšem, když USA a Anglie pomáhaly Německu, aby se hospodářsky pozvedlo, měly přitom na mysli obrátit Německo, jakmile se vzchopí, proti Sovětskému svazu, využít ho proti zemi socialismu. Německo však zaměřilo své síly v první řadě proti anglo-francouzsko-americkému bloku. A když hitlerovské Německo vyhlásilo válku Sovětskému svazu, tu se anglo-francouzsko-americký blok k hitlerovskému Německu nejen nepřipojil, nýbrž naopak byl nucen vstoupit do koalice s SSSR proti hitlerovskému Německu.

To znamená, že boj kapitalistických zemí o trhy a přání utopit své konkurenty se ukázaly prakticky silnější než rozpory mezi táborem kapitalismu a táborem socialismu.

Ptáme se, kde je záruka, že se Německo a Japonsko nepostaví znovu na nohy, že se nepokusí vymanit se z americké poroby a začít žít samostatným životem? Myslím, že takových záruk není.

Z toho však vyplývá, že nevyhnutelnost válek mezi kapitalistickými zeměmi zůstává v platnosti.

Říkají, že prý Leninovu poučku, že imperialismus nevyhnutelně plodí války, je nutno považovat za zastaralou, protože nyní vyrostly

mohutné lidové síly, vystupující na obranu míru proti nové světové válce. To je nesprávné.

Cílem soudobého hnutí za mír je pozvednout lidové masy k boji za zachování míru, za odvrácení nové světové války. Cílem tohoto hnutí za mír není tudíž svržení kapitalismu a nastolení socialismu - toto hnutí se omezuje na demokratické cíle boje za zachování míru. V tomto směru se soudobé hnutí za zachování míru liší od hnutí v období první světové války za přeměnu války imperialistické ve válku občanskou, protože toto hnutí šlo dále a sledovalo socialistické cíle.

Je možné, že při určité shodě okolností se boj za mír někde rozvine v boj za socialismus, avšak to už nebude dnešní hnutí za mír, nýbrž hnutí za svržení kapitalismu.

Nejpravděpodobnější však je, že dnešní hnutí za mír, jakožto hnutí za zachování míru, v případě úspěchu povede k odvrácení dané války, dočasně ji oddálí, dočasně uchrání daný mír, odstraní válkychtivou vládu a nahradí ji jinou vládou, ochotnou mír dočasně zachovat. To je ovšem dobré. Dokonce velmi dobré. Avšak toto vše nestačí k tomu, aby byla odstraněna nevyhnutelnost válek mezi kapitalistickými zeměmi vůbec. Nestačí to, protože imperialismus se přes všechny tyto úspěchy hnutí na obranu míru přece jen udržuje, existuje dál, a tudíž existuje dál i nevyhnutelnost válek.

Aby byla odstraněna nevyhnutelnost válek, je nutno zničit imperialismus.

7. Otázka základních ekonomických zákonů, soudobého kapitalismu a socialismu

Jak známo, byla v diskusi několikrát vyzdvižena otázka základních ekonomických zákonů kapitalismu a socialismu. Byly o tom vyslovovány různé názory až do těch nejfantastičtějších. Pravda, většina účastníků diskuse reagovala na tento problém slabě a nebylo zde naznačeno žádné řešení. Nikdo z účastníků diskuse však existenci takových zákonů nepopíral.

Existuje základní ekonomický zákon kapitalismu? Ano, existuje.

Jaký je to zákon, jaké jsou jeho charakteristické rysy? Základním ekonomickým zákonem kapitalismu je taková zákon, který určuje nikoli nějakou jednotlivou stránku nebo nějaké jednotlivé procesy vývoje kapitalistické výroby, nýbrž všechny hlavní stránky a všechny hlavní procesy tohoto vývoje - určuje tudíž podstatu kapitalistické výroby, její jádro.

Není snad základním ekonomickým zákonem kapitalismu zákon hodnoty? Není. Zákon hodnoty je především zákonem zboží výroby. Existoval před kapitalismem a existuje nadále i po svržení kapitalismu stejně jako zboží výroba na příklad v naší zemi, pravda, s omezenou sférou působnosti. Ovšem zákon hodnoty, který má za kapitalismu širokou sféru působnosti, má velikou úlohu v rozvoji kapitalistické výroby, avšak nejenže neurčuje "podstatu kapitalistického zisku, nýbrž takové problémy ani neklade. Proto nemůže být základním ekonomickým zákonem soudobého kapitalismu.

Z těchto důvodů nemůže být základním ekonomickým zákonem kapitalismu zákon konkurence a anarchie výroby nebo zákon nerovnoměrného vývoje kapitalismu v různých zemích.

Říkají, že prý zákon průměrné míry zisku je základním ekonomickým zákonem soudobého kapitalismu. To je nesprávné. Soudobý kapitalismus, monopolistický kapitalismus, se nemůže spokojovat s průměrným ziskem, který má nadto sestupnou tendenci v důsledku zvyšování organické skladby kapitálu. Soudobý monopolistický kapitalismus vyžaduje nikoli průměrný zisk, nýbrž maximum zisku, nezbytného pro to, aby se více méně regulárně uskutečňovala rozšířená reprodukce.

K pojmu základního ekonomického zákona kapitalismu se nejvíce přibližuje zákon nadhodnoty, zákon zrodu a růstu kapitalistického zisku. Tento zákon skutečně předem určuje základní rysy kapitalistické výroby. Zákon nadhodnoty je však příliš všeobecným zákonem, nedotýkajícím se problému nejvyšší míry zisku, jejíž zajištění je podmínkou vývoje monopolistického kapitalismu. Aby byla odstraněna tato mezera, je třeba konkretisovat zákon nadhodnoty a rozvinout jej dále vzhledem k podmínkám

monopolistického kapitalismu a mít přitom na zřeteli, že monopolistický kapitalismus vyžaduje nikoli jakýkoli zisk, nýbrž právě maximální zisk. Toto pak bude základním ekonomickým zákonem soudobého kapitalismu.

Hlavní rysy a požadavky základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu by bylo možno formulovat asi takto: Zabezpečení maximálního kapitalistického zisku vykořisťováním, zbídačováním, ožebračováním většiny obyvatelstva dané země, zotročováním a soustavným olupováním národů jiných zemí, zejména zaostalých zemí, a konečně válkami a militarizací národního hospodářství, využívanými k zajištění nejvyšších zisků.

Říkají, že prý průměrný zisk by bylo přece jen možno považovat za plně dostačující pro kapitalistický vývoj za soudobých podmínek. To je nesprávné. Průměrný zisk je nejnižší hranicí rentability, pod níž se stává kapitalistická výroba nemožnou. Bylo by však směšné se domnívat, že pohlaváři soudobého monopolistického kapitalismu, když uchvacují kolonie, zotročují národy a osnují války, snaží se zajistit si pro sebe pouze průměrný zisk. Nikoli, ne průměrný zisk a ani ne mimořádný zisk, představující zpravidla jen určité převýšení průměrného zisku, nýbrž právě maximální zisk je hybnou silou monopolistického kapitalismu. Právě nutnost dosáhnout maximálních zisků žene monopolistický kapitalismus k tak riskantním krokům, jako je zotročování a soustavné olupování kolonií a jiných zaostalých zemí, přeměna řady nezávislých zemí v země závislé, organisování nových válek, které jsou pro pohlaváry soudobého kapitalismu nejlepším „businessem“ pro dosažení maximálních zisků, a jako jsou nakonec pokusy vydobýt si hospodářskou nadvládu nad světem.

Význam základního ekonomického zákona kapitalismu je mimo jiné v tom, že tento zákon tím, že určuje všechny nejdůležitější jevy v oblasti vývoje kapitalistického způsobu výroby, jeho vzestupy a krise, jeho vítězství a porážky, jeho přednosti i nedostatky — celý proces jeho protikladného vývoje — dává možnost pochopit je a vysvětlit.

Zde je jeden z četných „překvapujících“ příkladů.

Všem jsou známy fakty z dějin a praxe kapitalismu, ukazující bouřlivý vývoj techniky za kapitalismu, kdy kapitalisté vystupují jako praporečníci pokrokové techniky, jako revolucionáři v oblasti vývoje techniky výroby. Známé jsou však i skutečnosti jiného druhu, ukazující zdržování vývoje techniky za kapitalismu, kdy kapitalisté vystupují v oblasti vývoje nové techniky jako reakcionáři a přecházejí nezdědka k ruční práci.

Čím lze vysvětlit tento křiklavý rozpor? Je možné jej vysvětlit jedině základním ekonomickým zákonem soudobého kapitalismu, to jest nutností dosahovat maximálních zisků. Kapitalismus je pro novou techniku, když mu slibuje největší zisky. Kapitalismus je proti nové technice a pro přechod k ruční práci, když mu nová technika již neslibuje nejvyšší zisky.

Tak je tomu se základním ekonomickým zákonem soudobého kapitalismu.

Existuje základní ekonomický zákon socialismu? Ano, existuje. Jaké jsou podstatné rysy a požadavky tohoto zákona? Podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu bylo by možno formulovat asi takto: zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním socialistické výroby na základě nejvyšší techniky.

Tedy: místo zabezpečení maximálních zisků - zabezpečení maximálního uspokojování hmotných a kulturních potřeb společnosti; místo vývoje výroby se zlomy od vzestupu ke krizi a od krise k vzestupu - nepřetržitý růst výroby; místo periodických zlomů ve vývoji techniky, doprovázených ničením výrobních sil společnosti - nepřetržitě zdokonalování výroby na základě nejvyšší techniky.

Říkají, že prý základním ekonomickým zákonem socialismu je zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství. To je nesprávné. Plánovitý rozvoj národního hospodářství, a tudíž i plánování národního hospodářství, jež je více méně správným odrazem tohoto zákona, nemohou samy o sobě nic přinést, není-li známo, pro jaký úkol se uskutečňuje plánovitý rozvoj národního hospodářství, nebo je-li tento úkol

nejasný. Zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství může přinést žádoucí výsledek jedině tehdy, je-li zde úkol, pro jehož uskutečnění se děje plánovitý rozvoj národního hospodářství. Tento úkol nemůže dát sám zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství. Tím spíše jej nemůže dát plánování národního hospodářství. Tento úkol je obsažen v základním ekonomickém zákonu socialismu, v jeho požadavcích, jak byly výše uvedeny. Proto zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství může působit v plném rozsahu jedině tehdy, opírá-li se o základní ekonomický zákon socialismu.

Pokud jde o plánování národního hospodářství, může dosáhnout kladných výsledků jedině tehdy, je-li dbáno dvou podmínek: a) jestliže správně odráží požadavky národního hospodářství; b) jestliže je ve všem v souladu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu.

8. Jiné otázky

1. Otázka mimoekonomického přinucení za feudalismu.

Mimoekonomické přinucení hrálo samozřejmě úlohu při upevňování hospodářské moci feudálních statkářů, základem feudalismu však nebylo ono, nýbrž feudální vlastnictví půdy.

2. Otázka osobního vlastnictví v kolchozní usedlosti.

Bylo by nesprávné říkat v navrhované učebnici, že „každá kolchozní usedlost má v osobním užívání krávu, drobné domácí zvířectvo a drůbež“. Ve skutečnosti, jak je známo, je kráva, drobné domácí zvířectvo, drůbež atd. nikoli v osobním užívání, nýbrž v osobním vlastnictví kolchozní usedlosti. Výraz v osobním užívání“ je zřejmě vzat ze vzorných stanov zemědělského artělu. Avšak ve vzorných stanovách zemědělského artělu se stala chyba. V Ústavě SSSR, která byla vypracována pečlivěji, se praví něco jiného, a to:

„Každá kolchozní usedlost má... v osobním vlastnictví pomocné hospodářství na záhumenku, obytný dům, užitkový dobytek, drůbež a drobný zemědělský inventář.“

To je ovšem správné.

Bylo by však třeba mimo to podrobněji říci, že každý kolchozník má v osobním vlastnictví jednu až tolik a tolik krav podle místních podmínek, tolik a tolik ovcí, koz, prasat (rovněž od - do, podle místních podmínek) a neomezený počet drůbeže (kachen, hus, slepic a krůt).

Tyto podrobnosti mají velký význam pro naše soudruhy v zahraničí, kteří chtějí přesně vědět, co tedy vlastně zůstalo kolchozní usedlosti v jejím osobním vlastnictví poté, když byla u nás uskutečněna kolektivisace zemědělství.

3 Otázka hodnoty pachtovného, placeného rolníky statkářům, jakož i hodnoty nákladů na koupi půdy.

V návrhu učebnice je řečeno, že v důsledku znárodnění půdy „se rolnictvo osvobodilo od plateb pachtovného statkářům v částce asi 500 milionů rublů ročně“ (je třeba říci „ve zlatě“). Toto číslo by bylo třeba zpřesnit, protože zahrnuje, jak se mi zdá, pachtovné nikoli v celém Rusku, nýbrž jen ve většině gubernií Ruska. Je třeba mít přítom na zřeteli, že v četných okrajových oblastech Ruska se platilo pachtovné v naturáliích, k čemuž autoři návrhu učebnice zřejmě nepřihlédli. Mimo to je třeba mít na zřeteli, že se rolnictvo osvobodilo nejen od pachtovného, nýbrž i od každoročních výdajů na koupi půdy. Přihlédlo se k tomu v návrhu učebnice? Zdá se mi, že se nepřihlédlo, ale mělo by se přihlédnout.

4. Otázka srůstání monopolů se státním aparátem.

Výraz „srůstání“ je nevhodný. Tento výraz povrchně a popisně zaznamenává sblížování monopolů a státu, avšak neodhaluje ekonomický smysl tohoto sblížování. Jde o to, že v procesu tohoto sblížování dochází ne prostě k srůstání, nýbrž k podřizování státního aparátu monopolům. Proto by bylo třeba zavrhnout slovo „srůstání“ a nahradit je slovy „podřizování státního aparátu monopolům“.

5. Otázka používání strojů v SSSR.

V návrhu učebnice se praví, že „v SSSR se používá strojů ve všech případech, kdy šetří práci společností“. To není naprosto to, co by bylo třeba říci. Předně, stroje v SSSR vždy šetří práci společností, a

proto neznáme případy, kdy by stroje v podmínkách SSSR nešetřily společnosti práci. Za druhé, stroje nejenom práci šetří, nýbrž zároveň práci pracovníkům usnadňují, a proto v našich podmínkách, na rozdíl od podmínek kapitalismu, dělníci velmi rádi používají stroje v pracovním procesu.

Proto by bylo třeba říci, že se nikde nepoužívá strojů tak ochotně jako v SSSR, protože stroje šetří práci společnosti a usnadňují práci dělníkům, a jelikož v SSSR není nezaměstnanosti, používají dělníci stroje v národním hospodářství velmi rádi.

6. Otázka hmotného postavení dělnické třídy v kapitalistických zemích.

Mluví-li se o hmotném postavení dělnické třídy, jsou míněni obvykle dělníci, zaměstnaní ve výrobě, a nepřihlíží se k hmotnému postavení tak zvané rezervní armády nezaměstnaných. Je správné takové pojetí otázky hmotného postavení dělnické třídy? Myslím, že není správné. Jestliže existuje rezervní armáda nezaměstnaných, jejíž členové nemohou žít z ničeho jiného, než z prodeje své pracovní síly, pak nezaměstnaní nutně musí být počítáni jako součást dělnické třídy; jestliže však jsou součástí dělnické třídy, pak jejich nuzné postavení nutně musí působit na hmotné postavení dělníků, zaměstnaných ve výrobě. Proto myslím, že při charakteristice hmotného postavení dělnické třídy v kapitalistických zemích by bylo třeba přihlídnout rovněž k postavení rezervní armády nezaměstnaných dělníků.

7. Otázka národního důchodu.

Myslím, že by bylo bezpodmínečně třeba zařadit do návrhu učebnice novou kapitolu o národním důchodu.

8. Otázka zvláštní kapitoly v učebnici o Leninovi a Stalinovi jakožto tvůrcích politické ekonomie socialismu.

Myslím, že kapitolu „Marxistické učení o socialismu. V. I. Lenin a J. V. Stalin, tvůrci politické ekonomie socialismu“ je třeba z učebnice vyřadit. Tato kapitola je v učebnici naprosto zbytečná, protože nepřináší nic nového a jen bezbarvě opakuje to, co bylo řečeno podrobněji v předcházejících kapitolách učebnice.

Pokud jde o ostatní otázky, nemám žádných připomínek k

„návrhům“ soudruhů Ostroviťanova, Leontjjeva, Šepilova, Gatovského a jiných.

9. Mezinárodní význam marxistické učebnice politické ekonomie

Myslím, že soudruzi neberou v úvahu plný význam marxistické učebnice politické ekonomie. Učebnice je potřebná nejen pro naši sovětskou mládež. Je zvláště potřebná pro komunisty všech zemí a pro lidi sympatisující s komunisty. Naši zahraniční soudruzi chtějí vědět, jak jsme se vymanili z kapitalistické poroby, jak jsme přetvořili ekonomiku země v duchu socialismu, jak jsme dosáhli přátelství s rolníky, jak jsme dosáhli toho, že naše ještě nedávno nuzná a slabá země se přeměnila v zemi bohatou a mocnou, co jsou to kolchozy, proč, přestože jsme zespolečenštili výrobní prostředky, neodstraňujeme zbožní výrobu, peníze, obchod atd. Chtějí vědět všechno to a mnohé jiné nikoli z pouhé zvědavosti, nýbrž proto, aby se od nás učili a využívali našich zkušeností pro svou zemi. Vydání dobré marxistické učebnice politické ekonomie má proto nejen vnitropolitický, nýbrž i veliký mezinárodní význam.

Je tudíž zapotřebí učebnice, která by mohla být příruční knihou pro revoluční mládež nejen v naší zemi, nýbrž i za hranicemi. Neměla by být příliš objemná, protože příliš objemná učebnice nemůže být příruční knihou a je těžké ji prostudovat, zvládnout. Musí však obsahovat všechno základní, týkající se jak ekonomiky naší země, tak i ekonomiky kapitalismu a koloniální soustavy.

Někteří soudruzi v diskusi navrhovali, aby do učebnice byly zařazeny četné nové kapitoly - dějepisci o dějinách, politikové o politice, filosofové o filosofii, ekonomové o ekonomice. To by však vedlo k tomu, že by se učebnice rozrostla do nesmírných rozměrů. To ovšem nelze připustit. Učebnice používá historické metody k ilustraci problémů politické ekonomie, to však ještě neznamená, že máme z učebnice politické ekonomie udělat dějiny ekonomických vztahů.

Potřebujeme učebnici o 500, maximálně 600 stránkách, ne větší.

To bude příruční kniha marxistické politické ekonomie - pěkný dar mladým komunistům všech zemí.

Mimochodem, vzhledem k nedostatečné úrovni marxistické vyspělosti většiny komunistických stran zahraničních zemí, mohla by takováto učebnice přinést velký užitek rovněž i starším kádrovým komunistům těchto zemi

10. Jak zlepšit návrh učebnice 'politické ekonomie

Někteří soudruzi v diskusi příliš horlivě „trhali“ návrh učebnice, láli jejím autorům za chyby a opominutí a tvrdili, že se návrh nezdařil. To není spravedlivé. Chyby a opominutí v učebnici ovšem jsou - ve velkém díle bývají téměř vždy. Ať je tomu však jakkoli, zdrcující většina účastníků diskuse přece jen uznala, že návrh učebnice může být základem budoucí učebnice a že potřebuje jen některé opravy a doplňky. Skutečně, stačí jen srovnat návrh učebnice s dosud používanými učebnicemi politické ekonomie, abychom dospěli k závěru, že návrh učebnice o celou hlavu převyšuje učebnice dosavadní. V tom je velká zásluha autorů návrhu učebnice.

Myslím, že ke zlepšení návrhu učebnice by bylo třeba ustavit nevelkou komisi a zapojit do ní nejen autory učebnice a nejen stoupence většiny účastníků diskuse, nýbrž i odpůrce většiny, horlivé kritiky návrhu učebnice.

Bylo by dobře zapojit do komise rovněž zkušeného statistika k prověření číselných údajů a k doplnění návrhu novým statistickým materiálem, jakož i zkušeného právníka k ověření přesnosti formulací.

Členy komise by bylo třeba přechodně uvolnit od jakékoli jiné práce a plně je hmotně zabezpečit, aby se mohli cele věnovat práci na učebnici.

Mimo to by bylo třeba určit redakční komisi, dejme tomu tříčlennou, pro konečnou redakci učebnice. Je to nutné rovněž proto, aby se dosáhlo jednotného slohu, který, žel, návrh učebnice postrádá.

Lhůta k předložení hotové učebnice Ústřednímu výboru je jeden rok.

J. Stalin

1. února 1952

ODPOVĚĚ S. NOTKINOVĚ, ALEXANDRU ILJIČI

Soudruhu Notkine!

Nespěchal jsem s odpovědí, neboť otázky, s nimiž přicházíte, nepovažuji za neodkladné. Tím spíše, že jsou jiné otázky, které jsou neodkladné a které přirozeně odvádějí pozornost od Vašeho dopisu.

Odpovídám podle bodů.

K bodu prvnímu.

V „Poznámkách“ je známá poučka, že společnost není bezmocná vůči zákonům vědy, že lidé, když poznali ekonomické zákony, mohou jich využít v zájmu společnosti. Tvrdíte, že tato poučka nemůže být rozšířena na jiné společenské formace, že může platit jen za socialismu a komunismu, že na příklad živelný charakter ekonomických procesů za kapitalismu nedává společnosti možnost využít ekonomických zákonů v zájmu společnosti.

To je nesprávné. Na příklad v epoše buržoasní revoluce ve Francii využila buržoasie proti feudalismu známého zákona o nezbytném souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil, svrhla feudální výrobní vztahy, vytvořila nové, buržoasní výrobní vztahy a uvedla tyto výrobní vztahy v soulad s charakterem výrobních sil, které vyrostly v lůně feudálního řádu. Buržoasie to učinila nikoli v důsledku svých zvláštních schopností, nýbrž proto, že na tom měla životní zájem. Feudálové se tomu bránili nikoli pro svou omezenost, nýbrž proto, že měli životní zájem na tom, aby zabránili uplatnění tohoto zákona.

Totéž je třeba říci o socialistické revoluci v naší zemi. Dělnická třída

využila zákona nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil, svrhla buržoasní výrobní vztahy, vytvořila nové, socialistické výrobní vztahy a uvedla je v soulad s charakterem výrobních sil. Mohla to vykonat nikoli pro své zvláštní schopnosti, nýbrž proto, že měla na této věci životní zájem. Buržoasie, která se zatím už ze síly pokrokové, jakou byla na úsvitu buržoasní revoluce, stala kontrarevoluční silou, se všemožně bránila uplatnění tohoto zákona, bránila se tomu nikoli pro svou neorganizovanost a ne proto, že živelný charakter ekonomických procesů ji pobízel k odporu, nýbrž hlavně proto, že měla životní zájem na tom, aby tento zákon nemohl působit.

Tudíž:

1. K využití ekonomických procesů, ekonomických zákonů v zájmu společnosti dochází v té či oné míře nejen za socialismu a komunismu, nýbrž i za jiných formací.

2. Využití ekonomických zákonů má vždy a všude za třídní společnosti třídní pozadí, při čemž praporečkem využití ekonomických zákonů v zájmu společnosti je vždy a všude pokroková třída, kdežto dožívající třídy se tomu brání.

Rozdíl v této věci mezi proletariátem na jedné straně a jinými třídami, které kdy v průběhu dějin uskutečnily převraty ve výrobních vztazích, na druhé straně, je v tom, že třídní zájmy proletariátu splývají se zájmy zdrcující většiny společnosti, neboť revoluce proletariátu znamená nikoli odstranění té či oné formy vykořisťování, nýbrž odstranění veškerého vykořisťování, kdežto revoluce jiných tříd, odstraňuje pouze tu či onu formu vykořisťování, se omezují na rámec jejich úzce třídních zájmů, jež byly v rozporu se zájmy většiny společnosti.

V Poznámkách“ se mluví o třídním pozadí využívání ekonomických zákonů v zájmu společnosti. Je tam řečeno, že „na rozdíl od zákonů přírodních věd, kde objevení a použití nového zákona se uskutečňuje více méně hladce, naráží v ekonomické oblasti objevování a použití nového zákona, dotýkajícího se zájmů dožívajících sil společnosti, na velmi silný odpor těchto sil“. Avšak Vy jste tomu nevěnoval pozornost.

K bodu druhému.

Tvrdíte, že plného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil může být dosaženo jedině za socialismu a komunismu, kdežto za jiných formací může být uskutečněn soulad pouze neúplný.

To není správné. V epoše po buržoasní revoluci, kdy buržoasie rozbila feudální výrobní vztahy a nastolila buržoasní výrobní vztahy, byla nepochybně období, kdy buržoasní výrobní vztahy byly v plném souladu s charakterem výrobních sil. V opačném případě nebyl by se mohl kapitalismus rozvinout tak rychle, jak se rozvíjel po buržoasní revoluci.

Dále slova „úplný soulad“ nelze chápat v absolutním smyslu. Nelze je chápat tak, jako by za socialismu vůbec neexistovalo opožďování výrobních vztahů za růstem výrobních sil. Výrobní síly jsou nejhybnějšími a nejrevolučnějšími silami výroby. Předbíhají nesporně výrobní vztahy i za socialismu. Výrobní vztahy se teprve po jisté době přetvářejí podle charakteru výrobních sil.

Jak je tedy třeba chápat slova „úplný soulad“? Je třeba chápat je tak, že za socialismu obvykle věc nedospěje až ke konfliktu mezi výrobními vztahy a výrobními silami, že společnost má možnost včas uvést v soulad opožďující se výrobní vztahy s charakterem výrobních sil. Socialistická společnost to může dělat proto, že v ní nejsou dožívající třídy, které by mohly zorganizovat odpor. Ovšem i za socialismu budou i existovat opožďující se inertní síly, nechápající nutnost změny ve výrobních vztazích, ale ty nebude ; ovšem těžké překonat, aniž věc dospěje ke konfliktu.

K bodu třetímu.

Z Vašich úvah vyplývá, že výrobní prostředky, a především výrobní nástroje, vyráběné našimi znárodněnými podniky, považujete za zboží.

Je však nutno považovat výrobní prostředky za našeho socialistického zřízení za zboží? Podle mého názoru nikterak nelze. Zboží je takový produkt výroby, který se prodává kterémukoli kupujícímu, při čemž majitel zboží ztrácí při prodeji zboží vlastnické

právo k němu, kdežto kupující se stává vlastníkem zboží, které může dále i prodat, dát do zástavy, nechat zkazit. Spadají výrobní prostředky pod tuto definici? Je jasné, že nespadají. Za prvé, výrobní prostředky „nejsou prodávány“ každému kupujícímu, „nejsou prodávány“ ani kolchozům, nýbrž jsou pouze rozdělovány státem mezi jeho podniky. Za druhé, vlastník výrobních prostředků - stát při odevzdání výrobních prostředků tomu či onomu podniku k nim nikterak neztrácí vlastnické právo, nýbrž naopak, plně si je podržuje. Za třetí, ředitelé závodů, kteří dostali od státu výrobní prostředky, se nejen nestávají jejich vlastníky, nýbrž i naopak, jsou potvrzováni jakožto zmocněnci sovětského státu pro využití výrobních prostředků podle plánů, určených státem.

Jak je vidět, nelze výrobní prostředky za našeho zřízení nikterak zahrnovat do kategorie zboží.

Proč se tedy mluví o hodnotě výrobních prostředků, o jejich vlastních nákladech, o jejich ceně a pod.?

Ze dvou důvodů.

Předně, je to nutné pro kalkulaci, pro rozpočty, pro stanovení výnosnosti a ztrátovosti podniků, pro revisi a kontrolu podniků. To však je pouze formální stránka věci.

Za druhé, je to nutné k tomu, aby v zájmu zahraničního obchodu bylo možno uskutečňovat prodej výrobních prostředků jiným státům. Zde, v oblasti zahraničního obchodu, a pouze v této oblasti, jsou naše výrobní prostředky skutečně zbožím a skutečně se prodávají (bez uvozovek).

Z toho tedy vyplývá, že v oblasti oběhu zahraničního obchodu výrobní prostředky, vyráběné našimi podniky, podržují vlastnosti zboží jak co do podstaty, tak i formálně, kdežto v oblasti ekonomického oběhu uvnitř země ztrácejí výrobní prostředky vlastnosti zboží, přestávají být zbožím, dostávají se mimo rámec sféry působnosti zákona hodnoty a podržují pouze vnější slupku zboží (kalkulace a j.).

Jak vysvětlit tuto zvláštnost?

Jde o to, že v našich socialistických podmínkách se děje ekonomický vývoj nikoli zvraty, nýbrž postupnými změnami, kdy se

staré ne prostě úplně ruší, nýbrž mění svou podstatu, aby odpovídalo novému, a podržuje pouze svou formu, zatím co nové nelikviduje prostě staré, nýbrž proniká do starého, mění jeho podstatu, jeho funkce, aniž rozbíjí jeho formu, nýbrž využívá jí k vývoji nového. Tak je tomu nejen se zbožím, nýbrž i s penězi v našem ekonomickém oběhu, jakož i s bankami, které ztrácejíce své staré funkce a nabývají nové, podržují starou formu, jíž využívá socialistické zřízení.

Přístupujeme-li k věci s hlediska formálního, s hlediska procesů, jež se odehrávají na povrchu jevů, mohli bychom dojít k nesprávnému závěru, jako by si kategorie kapitalismu podržovaly v naší ekonomice platnost. Přístupujeme-li však k věci s marxistickým rozbohem, který přísně rozlišuje mezi obsahem ekonomického procesu a jeho formou, mezi vnitřními procesy vývoje a povrchními jevy, pak můžeme dojít k jedině správnému závěru, že ze starých kategorií kapitalismu se u nás zachovala hlavně forma, vnější tvářnost, že se však v podstatě tyto kategorie u nás zásadně změnily podle potřeb rozvoje socialistického národního hospodářství.

K bodu čtvrtému.

Tvrdíte, že zákon hodnoty má regulující vliv na ceny „výrobních prostředků“, vyráběných v zemědělství a dodávaných státu za výkupní ceny. Máte přitom na mysli takové „výrobní prostředky“, jako jsou suroviny, na příklad bavlna. Mohl byste k tomu dodat také len, vlnu a jiné zemědělské suroviny.

Je třeba především poznamenat, že v tomto případě zemědělství vyrábí nikoli „výrobní prostředky“, nýbrž jeden z výrobních prostředků - suroviny. Nelze si zahrávat se slovy „výrobní prostředky“. Když marxisté mluví o výrobě výrobních prostředků, tu mají na mysli především výrobu výrobních nástrojů, to, co Marx nazývá „mechanickými pracovními prostředky, jejichž souhrn je možno nazvat kostrou a svalstvem výroby“ a který tvoří „charakteristické znaky určité epochy společenské výroby“. Klást rovnítko mezi částí výrobních prostředků (suroviny) výrobní

prostředky včetně výrobních nástrojů - znamená prohřešovat se proti marxismu, neboť marxismus vychází z určující úlohy výrobních nástrojů ve srovnání se všemi ostatními výrobními prostředky, je všeobecně známo, že suroviny samy o sobě nemohou vyrobit výrobní nástroje, ačkoli některé druhy surovin jsou nezbytné jako materiál k výrobě výrobních nástrojů, ale že naopak žádná surovina nemůže být vyrobena bez výrobních nástrojů.

Dále. Je snad působení zákona hodnoty na cenu suroviny, vyráběné v zemědělství, působením regulujícím, jak to tvrdíte Vy, soudruhu Notkine? Bylo by regulující, kdyby u nás existovala „volná“ hra cen zemědělských surovin, kdyby u nás působil zákon konkurence a anarchie výroby, kdybychom neměli plánované hospodářství, kdyby výroba surovin nebyla regulována plánem. Protože však všechna tato „kdyby“ v soustavě našeho národního hospodářství neexistují, nemůže být působení zákona hodnoty na ceny zemědělských surovin nikterak regulující. Za prvé, ceny zemědělských surovin jsou u nás pevné, stanovené plánem, a nikoli „volné“. Za druhé, rozsah výroby zemědělských surovin je neurčuje živelně nebo nějakými náhodnými prvky, nýbrž plánem. Za třetí, výrobní nástroje, nezbytné k výrobě zemědělských surovin, nejsou soustředěny v rukou jednotlivých osob nebo skupin osob, nýbrž v rukou státu. Co tedy potom zůstává z regulující úlohy zákona hodnoty? Ukazuje se, že sám zákon hodnoty je regulován uvedenými fakty, jež jsou vlastní socialistické výrobě.

Nelze tudíž popírat, že zákon hodnoty působí na tvorbu cen zemědělských surovin, že je jedním z jejich činitelů. Tím spíše však nelze popírat to, že toto působení není a nemůže být regulující.

K bodu pátému.

Když jsem mluvil o rentabilitě socialistického národního hospodářství, odporoval jsem ve svých „Poznámkách“ některým soudruhům, kteří tvrdí, že jelikož naše plánované národní hospodářství nedává velkou přednost rentabilním podnikům a připouští i vedle těchto podniků i existenci nerentabilních podniků - ubíjí prý tím samu zásadu rentability v hospodářství.

V „Poznámkách“ bylo řečeno, že rentabilita s hlediska jednotlivých podniků a výrobních odvětví se vůbec nedá srovnávat s vyšší rentabilitou, kterou nám poskytuje socialistická výroba, jež nás zbavuje krisé z nadvýroby a zajišťuje nám neustálý růst výroby.

Bylo by však nesprávné vyvozovat z toho, že rentabilita jednotlivých podniků a výrobních odvětví není nijak zvlášť důležitá a že není třeba věnovat jí vážnou pozornost. To je ovšem nesprávné. Rentabilita jednotlivých podniků a výrobních odvětví má nesmírný význam s hlediska rozvoje naší výroby. Musí se k ní přihlížet jak při plánování výstavby, tak i při plánování výroby. To je abeceda naší hospodářské činnosti v nynější etapě vývoje.

K bodu šestému.

Není jasné, jak je třeba chápat Vaše slova, týkající se kapitalismu: „rozšířená výroba ve značně deformované podobě“. Je třeba říci, že taková výroba, a k tomu ještě rozšířená, vůbec neexistuje.

Je zřejmé, že poté, když se světový trh rozštěpil a sféra uplatňování moci hlavních kapitalistických, zemi (USA, Anglie, Francie) nad světovými zdroji se začala zmenšovat, musí se cyklický charakter vývoje kapitalismu - růst a omezování výroby - přece jen udržet. Avšak růst výroby v těchto zemích bude probíhat na zúžené základně, neboť objem výroby v těchto zemích se bude zmenšovat.

K bodu sedmému.

Všeobecná krise světové kapitalistické soustavy začala v období první světové války, zejména v důsledku odpadnutí Sovětského svazu od kapitalistické soustavy. To byla první etapa všeobecné krise. V období druhé světové války začala druhá etapa všeobecné krise, zejména po odpadnutí lidově demokratických zemí v Evropě a v Asii od kapitalistické soustavy. První krizi v období první světové války a druhou krizi v období druhé světové války nelze považovat za jednotlivé, vzájemně odtržené samostatné krise, nýbrž za vývojové etapy všeobecné krise světové kapitalistické soustavy.

Je všeobecná krise světového kapitalismu jen politickou nebo jen hospodářskou krisí? Ani to, ani ono. Je všeobecnou, to jest všestrannou krisí světové soustavy kapitalismu, zahrnující jak ekonomiku, tak i politiku. Přitom Je pochopitelné, že základem této krise je stále více se stupňující rozklad světové hospodářské soustavy kapitalismu na jedné straně a vzrůstající hospodářská síla zemí, jež odpadly od kapitalismu - SSSR, Číny a ostatních lidově demokratických zemi - na straně druhé.

J. Stalin

21. dubna 1952

O CHYBÁCH s L. D. JAROŠENKA

Soudruh Jarošenko zaslal nedávno členům politbyra Ústředního výboru VKS(b) dopis, datovaný 20. března letošního roku, o řadě ekonomických otázek, které byly projednávány na známé listopadové diskusi. Dopis obsahuje autorovu stížnost, že v hlavních dokumentech zobecňujících diskusi právě tak jako v „Poznámkách“ soudruha Stalina „nedošlo žádné odezvy stanovisko“ s. Jarošenka. Dopis obsahuje mimo to návrh s. Jarošenka, aby mu bylo povoleno vypracovat „Politickou ekonomii socialismu“ v době jednoho nebo půl druhého roku a aby mu k tomu byli dáni dva pomocníci.

Myslím, že bude třeba prozkoumat podstatu jak stížnosti s. Jarošenka, tak i jeho návrhu.

Začněme stížností.

V čem tedy tkví „stanovisko“ s. Jarošenka, které nedošlo žádné odezvy v uvedených dokumentech?

I

Hlavní chyba s. Jarošenka

Chceme-li stručně charakterisovat stanovisko s. Jarošenka, pak je na místě říci, že je nemarxistické, a tudíž hluboce chybné.

Hlavní chyba s. Jarošenka je v tom, že se vzdaluje od marxismu v

otázce úlohy výrobních sil a výrobních vztahů ve vývoji společnosti, neúměrně zveličuje úlohu výrobních sil a zároveň neúměrně zmenšuje úlohu výrobních vztahů a dochází až k tomu, že prohlašuje výrobní vztahy za socialismu za součást výrobních sil.

Soudruh Jarošenko je ochoten přiznat výrobním vztahům určitou úlohu v podmínkách „antagonistických třídních rozporů“, protože zde výrobní vztahy „jsou v rozporu s rozvojem výrobních sil“. Tuto úlohu však omezuje na zápornou úlohu, na úlohu činitele, který brzdí rozvoj výrobních sil, spoutává jejich rozvoj. Jiné funkce, jakékoli kladné funkce výrobních vztahů s. Jarošenko nevidí.

Pokud jde o socialistické zřízení, kde již nejsou „antagonistické třídní rozpory“ a kde výrobní vztahy „už nejsou v rozporu s rozvojem výrobních sil“, má s. Jarošenko za to, že zde sebemenší samostatná úloha výrobních vztahů mizí, výrobní vztahy přestávají být důležitým činitelem vývoje a jsou pohlcovány výrobními silami jako část celkem. Za socialismu, říká s. Jarošenko, „vstupují výrobní vztahy lidí do organizace výrobních sil jako prostředek, jako moment této organizace“ (viz dopis s. Jarošenka politbyru Ústředního výboru).

Jaký je tedy v tomto případě hlavní úkol Politické ekonomie socialismu? Soudruh Jarošenko odpovídá: „Hlavní problém Politické ekonomie spočívá tedy nikoli v tom, aby byly zkoumány výrobní vztahy lidí socialistické společnosti, nýbrž v tom, aby byla rozpracovávána a rozvíjena vědecká teorie organizace výrobních sil ve společenské výrobě, teorie plánování rozvoje národního hospodářství“ (viz projev s. Jarošenka v plénu diskuse).

Tím se vlastně vysvětluje, že s. Jarošenko se nezajímá o takové ekonomické otázky socialistického zřízení, jako je existence různých forem vlastnictví v naší ekonomice, oběh zboží, zákon hodnoty a jiné, neboť je považuje za druhořadé otázky, vyvolávající pouze scholastické disputace. Prohlašuje přímo, že v jeho Politické ekonomii socialismu „disputace o úloze té či oné kategorie politické ekonomie socialismu - hodnoty, zboží, peněz, úvěru a jiných - které, u nás často nabývají scholastického rázu, jsou *nahrazeny* zdravými úvahami o racionální organizaci výrobních sil ve společenské

výrobě a vědeckým zdůvodněním této organizace“ (viz projev s. Jarošenka v sekci pléna diskuse).

Tedy politická ekonomie bez ekonomických problémů.

Soudruh Jarošenko se domnívá, že stačí uspořádat „racionální organizací výrobních sil“, aby přechod od socialismu ke komunismu proběhl bez zvláštních obtíží. Má za to, že to úplně stačí k přechodu ke komunismu. Přímo prohlašuje, že „za socialismu se hlavní boj za vybudování komunistické společnosti redukuje na boj za správnou organizaci výrobních sil a jejich racionální využití ve společenské výrobě“ (viz projev v plenu diskuse). Soudruh Jarošenko slavnostně prohlašuje, že „komunismus — toť nejvyšší vědecká organizace výrobních sil ve společenské výrobě“.

Z toho tedy vyplývá, že podstata komunistického zřízení se vyčerpává „racionální organizací výrobních sil“.

Z toho všeho s. Jarošenko vyvozuje, že nemůže být jednotná Politická ekonomie pro všechny společenské formace, že musejí být dvě politické ekonomie: jedna pro předsocialistické společenské formace, jejímž předmětem je studium výrobních vztahů lidí, a druhá pro socialistické zřízení, jejímž předmětem musí být nikoli studium výrobních, to jest ekonomických vztahů, nýbrž studium otázek racionální organizace výrobních sil.

Takové je stanovisko s. Jarošenka.

Co je možno říci o tomto stanovisku?

Předně je nesprávné, že se úloha výrobních vztahů v dějinách společnosti omezuje na úlohu brzdy, spoutávající rozvoj výrobních sil. Když marxisté mluví o brzdící úloze výrobních vztahů, tu nemají na mysli jakékoli výrobní vztahy, nýbrž jedině staré výrobní vztahy, které již neodpovídají růstu výrobních sil a brzdí tudíž jejich rozvoj. Avšak kromě starých výrobních vztahů existují, jak známo, výrobní vztahy nové, kterými jsou staré nahrazovány. Je snad možno říci, že úloha nových výrobních vztahů se redukuje na úlohu brzdy výrobních sil? Nikoli, nelze. Naopak, nové výrobní vztahy jsou onou hlavní a rozhodující silou, která právě určuje další a přitom mohutný rozvoj výrobních sil a bez nichž by výrobní síly byly odsouzeny k živoření, jak je tomu v současné době v

kapitalistických zemích.

Nikdo nemůže popřít kolosální rozvoj výrobních sil našeho sovětského průmyslu během pětiletok. Avšak k tomuto rozvoji by nedošlo, kdybychom v říjnu 1917 nebyli nahradili staré kapitalistické výrobní vztahy novými, socialistickými výrobními vztahy. Bez tohoto převratu ve výrobních, ekonomických vztazích naší země by výrobní síly u nás živořily stejně, jako nyní živoří v kapitalistických zemích.

Nikdo nemůže popřít kolosální rozvoj výrobních sil našeho zemědělství za posledních 20—25 let. Avšak k tomuto rozvoji by nedošlo, kdybychom v třicátých letech nebyli nahradili staré výrobní kapitalistické vztahy na vesnici novými, kolektivistickými výrobními vztahy. Bez tohoto výrobního převratu by výrobní síly našeho zemědělství živořily stejně, jako nyní živoří v kapitalistických zemích.

Ovšemže nové výrobní vztahy nemohou zůstat a nezůstávají věčně novými, začínají zastarávat a dostávají se do rozporu s dalším rozvojem výrobních sil, začínají ztrácet úlohu hlavní hybné páky výrobních sil a stávají se jejich brzdou. Pak se místo těchto výrobních vztahů, které už zastaraly, objevují nové výrobní vztahy, jejichž úlohou je být hlavní hybnou silou dalšího rozvoje výrobních sil.

Tato zvláštnost vývoje výrobních vztahů od úlohy brzdy výrobních sil k úloze hlavní hybné síly, pohánějící je vpřed, a od úlohy hlavní hybné síly k úloze brzdy výrobních sil — tvoří jeden z hlavních prvků marxistické materialistické dialektiky. To dnes vědí všichni začátečníci studia marxismu. Neví to, jak se ukazuje, s. Jarošenko. Za druhé, je nesprávné, že samostatná úloha výrobních, t. j. ekonomických vztahů za socialismu mizí, že výrobní vztahy jsou pohlcovány výrobními silami, že společenská výroba se za socialismu redukuje na organizaci výrobních sil. Marxismus chápe společenskou výrobu jako celek, mající dvě nerozlučné stránky: výrobní síly společnosti (vztah společnosti k přírodním silám, v boji s nimiž získává nezbytné hmotné statky) a výrobní vztahy (vzájemné vztahy lidí v procesu výroby). Jsou to dvě různé stránky

společenské výroby, třebaže jsou vzájemně nerozlučně spjaty. A právě proto, že jsou různými stránkami společenské výroby, mohou na sebe vzájemně působit. Tvrdit, že jedna z těchto stránek může být pohlcena druhou a přeměněna v její součást — to znamená dopustit se velmi vážného prohřešku proti marxismu.

Marx říká:

„Ve výrobě působí lidé nejen na přírodu, nýbrž také na sebe navzájem. Vyrábějí jen tak, že určitým způsobem působí společně a své činnosti navzájem vyměňují. Aby vyráběli, vstupují do určitých vzájemných vztahů a poměrů a jen v rámci těchto společenských vztahů a poměrů se uskutečňuje jejich působení na přírodu, uskutečňuje se výroba“ (viz K. Marx a B. Engels, svazek V, str. 429).*

Společenská výroba se skládá tudíž ze dvou stránek, které přes to, že jsou nerozlučně vzájemně spjaty, přece odrážejí dvě řady rozličných vztahů: vztahů lidí k přírodě (výrobní síly) a vztahů lidí navzájem v procesu výroby (výrobní vztahy). Jedině existence obou stránek výroby nám dává společenskou výrobu, ať už jde o socialistické zřízení nebo o jiné společenské formace.

Soudruh Jarošenko s Marxem zřejmě plně nesouhlasí. Má za to, že tuto Marxovu poučku nelze aplikovat na socialistické zřízení. Právě proto redukuje problém politické ekonomie socialismu na úkol racionální organizace výrobních sil, odvrhuje výrobní, ekonomické vztahy a odtrhuje od nich výrobní síly.

Místo marxistické politické ekonomie vzniká tudíž u s. Jarošenka cosi na způsob Bogdanovovy „Všeobecné organizační vědy“.

Tak s. Jarošenko, který vyšel ze správné myšlenky, že výrobní síly jsou nejhybnějšími a nejrevolučnějšími silami ve výrobě, dovádí tuto myšlenku ad absurdum, až do popírání úlohy výrobních, ekonomických vztahů za socialismu, při čemž místo plnokrevné společenské výroby vzniká u něho jednostranná a nedokrevná technologie výroby — cosi na způsob bucharinské „společensko-

{ * Srv. K. Marx – B. Engels, Vybrané spisy ve dvou svazcích, sv. I, české vyd., Svoboda 1950, str. 85. (Pozn. red.) }

organisační techniky“.

Marx říká:

„Ve společenské výrobě svého života (to jest ve výrobě materiálních statků, nezbytných k životu lidí — J. St.) vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů — výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří hospodářskou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí“ (viz předmluvu „Ke kritice politické ekonomie“).*

To znamená, že každá společenská formace, včetně socialistické společnosti, má svou ekonomickou základnu, kterou tvoří souhrn výrobních vztahů lidí. Vzniká otázka, jak je tomu u s. Jarošenka s hospodářskou základnou socialistického zřízení? Jak známo, s. Jarošenko už zlikvidoval výrobní vztahy za socialismu jako více méně samostatnou oblast a zařadil ono málo, co z nich zůstalo, k organizaci výrobních sil. Ptáme se: má socialistické zřízení svou vlastní ekonomickou základnu? Jestliže výrobní vztahy za socialismu zmizely jako více méně samostatná síla, je jasné, že socialistické zřízení zůstává bez vlastní ekonomické základny.

Tedy — socialistické zřízení bez vlastní ekonomické základny. To je věru povedená věc...

Je vůbec možný společenský řád bez vlastní ekonomické základny? Soudruh Jarošenko má zřejmě za to, že je možný. Nu, ale marxismus má za to, že takové společenské řády neexistují.

Konečně je nesprávné, že komunismus je racionální organizace výrobních sil, že racionální organizace výrobních sil vyčerpává podstatu komunistického zřízení, že stačí racionálně organizovat výrobní síly, abychom přešli bez zvláštních obtíží ke komunismu. V naší literatuře existuje jiná definice, jiná formulace komunismu, a to Leninova formulace: „Komunismus je sovětská moc plus

{ * Srv. K. Marx. „Předmluva ke kritice politické ekonomie“, české vydání Svoboda 1950, str. 9. (Pozn. red.)}

elektrifikace celé země.“ Soudruhu Jarošenkovi se zřejmě nelíbí Leninova formulace a nahrazuje ji svou formulací vlastní výroby: „Komunismus — toť nejvyšší vědecká organizace výrobních sil ve společenské výrobě.“

Za prvé, nikomu není známo, co to vlastně je tato s. Jarošenkem vychvalovaná „nejvyšší vědecká“ nebo „racionální“ organizace výrobních sil, jaký je její konkrétní obsah. Soudruh Jarošenko opakuje nesčíslněkrát tuto mytickou formulku ve svých projevech v plenu i v sekcích diskuse, ve svém dopise členům politbyra, avšak nikde se ani jediným slovem nepokouší vysvětlit, co je vlastně třeba rozumět „racionální organizací“ výrobních sil, kterou se prý vyčerpává podstata komunistického řádu.

Za druhé, máme-li už volit mezi dvěma poučkami, pak je třeba zavrhnout nikoli Leninovu poučku, která je jediné správná, nýbrž t. zv. poučku s. Jarošenka, zjevně uměle vykonstruovanou a nemarxistickou, převzatou z bogdanovského arsenálu „Všeobecné organizační vědy“.

Soudruh Jarošenko myslí, že stačí dosáhnout racionální organizace výrobních sil, aby bylo možno získat hojnost výrobků a přejít ke komunismu, přejít od poučky: „Každému podle práce“ k poučce: „Každému podle potřeb.“ To je veliký omyl, odhalující naprosté nepochopení zákonů ekonomického vývoje socialismu. Soudruh Jarošenko si příliš jednoduše, dětsky jednoduše představuje podmínky přechodu od socialismu ke komunismu. Soudruh Jarošenko nechápe, že nelze dosáhnout ani hojnosti výrobků, která by mohla krýt všechny potřeby společnosti, ani přechodu k poučce „Každému podle potřeb“, zůstanou-li v platnosti takové ekonomické skutečnosti, jako je kolchozní skupinové vlastnictví, oběh zboží a pod. Soudruh Jarošenko nechápe, že dříve, než bude možno přejít k poučce „Každému podle potřeb“, je nutno projít řadou etap ekonomické a kulturní převýchovy společnosti, během nichž se v očích společnosti práce přemění z prostředku k pouhému zachování života, v první životní potřebu, a společenské vlastnictví — v nezvratný a nedotknutelný základ existence společnosti.

Aby byl připraven skutečný, a nikoli deklarativní přechod ke komunismu, k tomu je nutno uskutečnit při nejmenším tři hlavní předběžné podmínky.

1. Je nutno, za prvé, trvale zajistit nikoli mytickou „racionální organizací“ výrobních sil, nýbrž nepřetržitý růst veškeré společenské výroby s přednostním růstem výroby výrobních prostředků. Přednostní růst výroby výrobních prostředků je nezbytný nejen proto, že tato výroba musí vybavovat zařízení jak své vlastní podniky, tak i podniky všech ostatních odvětví národního hospodářství, nýbrž i proto, že bez něho je naprosto nemožné uskutečnit rozšířenou reprodukci.

2. Je nutno, za druhé, postupnými přechody, prováděnými tak, aby přinášely prospěch kolchozům, a tudíž celé společnosti, pozvednout kolchozní vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu, a rovněž postupnými přechody nahradit oběh zboží systémem výměny výrobků, aby centrální moc nebo jakékoli jiné společensko-ekonomické centrum mohlo obsáhnout v zájmu společnosti veškerou produkci společenské výroby.

Soudruh Jarošenko se mýlí, tvrdí-li, že za socialismu není žádných rozporů mezi výrobními vztahy a výrobními silami společnosti. Ovšem, naše nynější výrobní vztahy prožívají ono období, kdy plně odpovídají růstu výrobních sil a ženou je vpřed sedmimílovými kroky. Bylo by však nesprávné se tím uspokojit a myslet si, že neexistují žádné rozpory mezi našimi výrobními silami a výrobními vztahy. Rozpory nepochybně jsou a budou, protože vývoj výrobních vztahů se opožďuje a bude se opožďovat za vývojem výrobních sil. Při správné politice vedoucích orgánů nemohou se tyto rozpory přeměnit v protiklad a nemůže zde dojít ke konfliktu mezi výrobními vztahy a výrobními silami společnosti. Něco jiného by bylo, kdybychom prováděli nesprávnou politiku, na způsob té, kterou doporučuje s. Jarošenko. V tom případě se stane konflikt nevyhnutelným a naše výrobní vztahy se mohou stát velmi vážnou brzdou dalšího rozvoje výrobních sil.

Proto je úkolem vedoucích orgánů závčas postřehnout narůstající rozpory a včas učinit opatření k jejich překonání přízpusobením

výrobních vztahů růstu výrobních sil. To se týká především takových ekonomických jevů, jako je skupinové, kolchozní vlastnictví a oběh zboží. Ovšem, v současné době těchto jevů úspěšně využíváme k rozvoji socialistického hospodářství a tyto jevy přinášejí naší společnosti nepochybný užitek. Je nepochybné, že budou přinášet užitek i v nejbližší budoucnosti. Bylo by však neodpustitelnou slepotou nevidět, že tyto jevy přitom už nyní začínají brzdit mohutný rozvoj našich výrobních sil, protože vytvářejí překážky, bránící tomu, aby státní plánování plně obsáhlo celé národní hospodářství, zejména zemědělství. Nemůže být pochyb, že čím dále tím více budou tyto jevy brzdit další růst výrobních sil naší země. Úkol tkví tedy v tom, abychom zlikvidovali tyto rozpory postupnou přeměnou kolchozního vlastnictví ve vlastnictví všeho lidu a zavedením výměny výrobků — rovněž postupně — místo oběhu zboží.

3. Je nutno, za třetí, dosáhnout takového kulturního vzestupu společnosti, který by zajistil všem členům společnosti všestranný rozvoj jejich fyzických i duševních schopností, aby členové společnosti měli možnost nabytí vzdělání, dostačujícího k tomu, aby se stali aktivními činiteli společenského vývoje, aby měli možnost svobodně si volit povolání a nebyli po celý život připoutáni existující dělbou práce k jednomu povolání.

Čeho je k tomu třeba?

Bylo by nesprávné domnívat se, že je možno dosáhnout tak významného kulturního růstu členů společnosti bez významných změn v nynějším postavení práce. K tomu je především třeba zkrátit pracovní dobu nejméně na 6 hodin a později na 5 hodin. Je to nutné k tomu, aby členové společnosti získali dostatek volného času, nezbytného k nabytí všestranného vzdělání. K tomu je dále nutno zavést všeobecně povinnou polytechnickou výchovu, nezbytnou k tomu, aby členové společnosti měli možnost svobodně si volit povolání a aby nebyli připoutáni po celý život k jednomu povolání. K tomu je dále nutno od základů zlepšit bytové podmínky a zvýšit reálnou mzdu dělníků a zaměstnanců nejméně dvojnásobně, ne-li více, jak přímým zvyšováním mzdy v penězích,

tak i zejména dalším soustavným snižováním cen zboží hromadné spotřeby.

Takové jsou hlavní podmínky přípravy přechodu ke komunismu. Jediné po splnění všech těchto předběžných podmínek dohromady bude možno očekávat, že se práce v očích členů společnosti přemění z pětáže „v první životní potřebu“ (Marx), že „práce se stane z těžkého břemene požitkem“ (Engels), že na společenské vlastnictví budou všichni členové společnosti pohlížeti jako na nezvratný a nedotknutelný základ existence společnosti.

Teprve po splnění všech těchto předběžných podmínek dohromady bude možno přejít od socialistické poučky „každý podle schopností, každému podle práce“ ke komunistické poučce „každý podle schopností, každému podle potřeb“.

To bude zásadní přechod od jedné ekonomiky, od ekonomiky socialismu, k druhé, vyšší ekonomice, k ekonomice komunismu.

Jak je vidět, není to s přechodem od socialismu ke komunismu tak jednoduché, jak si to představuje s. Jarošenko.

Pokoušet se redukovat celou tuto složitou a mnohotvárnou věc, vyžadující neobyčejně závažných ekonomických změn, na „racionální organisací výrobních sil“, jak to dělá s. Jarošenko — to znamená nahradit marxismus bogdanovštinou.

II

Jiné chyby s. Jarošenka

1. Vychází ze svého nesprávného stanoviska, činí s. Jarošenko nesprávné závěry o charakteru a předmětu politické ekonomie.

Soudruh Jarošenko popírá nutnost jednotné politické ekonomie pro všechny společenské formace, při čemž vychází z toho, že každá společenská formace má své specifické ekonomické zákony. Nemá však naprosto pravdu a rozchází se v tom s takovými marxisty, jako je Engels a Lenin.

Engels říká, že politická ekonomie je „věda o podmínkách a formách, v nichž různé lidské společnosti vyráběly a směňovaly a v nichž se podle toho výrobky po každé rozdělovaly“

(„Anti-Dühring“).*

Politická ekonomie tedy zkoumá zákony ekonomického vývoje nikoli jedné společenské formace, nýbrž různých společenských formací.

S tím, jak známo, plně souhlasil Lenin, který ve svých kritických poznámkách k Bucharinově brožuře „Ekonomika přechodného období“ řekl, že Bucharin nemá pravdu, když omezuje sféru působení politické ekonomie na zbožní, a především kapitalistickou výrobu, a poznamenal přitom, že Bucharin zde dělá „proti Engelsovi krok zpět“.

S tím se plně shoduje definice politické ekonomie, uvedená v návrhu učebnice politické ekonomie, kde je řečeno, že politická ekonomie je věda, zkoumající „zákony společenské výroby a rozdělování hmotných statků *na různých stupních* vývoje lidské společnosti“.

Je to také pochopitelné. Různé společenské formace se podřizují ve svém ekonomickém vývoji nejen svým specifickým ekonomickým zákonům, nýbrž i oněm ekonomickým zákonům, které jsou společné pro všechny formace, na příklad takovým zákonům, jako je zákon jednoty výrobních sil a výrobních vztahů v jednotné společenské výrobě, zákon o vztazích mezi výrobními silami a výrobními vztahy v procesu vývoje všech společenských formací. Jsou tedy společenské formace nejen navzájem odděleny svými specifickými zákony, nýbrž jsou i vzájemně spjaty ekonomickými zákony, společnými pro všechny formace.

Engels měl naprostou pravdu, když řekl:

„K úplnému provedení kritiky měšťácké ekonomie nestačila znalost kapitalistické formy výroby, směny a rozdělování. Formy, které jí předcházely nebo v méně vyspělých zemích ještě vedle ní existovaly, musely být rovněž aspoň v hlavních rysech prozkoumány a porovnány“ („Anti-Dühring“).*

{ * Viz B. Engels, „Anti-Dühring“, 3. české vyd., Svoboda 1949, str. 130. (Pozn. red.) }

Je zřejmé, že zde, v této otázce, přizvukuje s. Jarošenko Bucharinovi.

Dále. Soudruh Jarošenko tvrdí, že v jeho „Politické ekonomii socialismu“ jsou „kategorie politické ekonomie — hodnota, zboží, peníze, úvěr a j. — nahrazeny zdravými úvahami o racionální organizaci výrobních sil ve společenské výrobě“, že tudíž předmětem této politické ekonomie jsou nikoli výrobní vztahy socialismu, nýbrž „rozpracování a rozvinutí vědecké teorie organizace výrobních sil, teorie plánování národního hospodářství a pod.“, že výrobní vztahy za socialismu ztrácejí svůj samostatný význam a jsou pohlcovány výrobními silami jako jejich součástí.

Je třeba říci, že takové prapodivné nesmysly u nás dosud nešířil ani jeden pomatený „marxista“. Vždyť přece co je politická ekonomie socialismu bez ekonomických, výrobních problémů? Cožpak na světě existuje taková politická ekonomie? Co znamená nahradit ekonomické problémy v politické ekonomii socialismu otázkami organizace výrobních sil? To znamená likvidovat politickou ekonomii socialismu. To právě s. Jarošenko dělá — likviduje politickou ekonomii socialismu. V tom je zcela zajedno s Bucharinem. Bucharin říkal, že s likvidací kapitalismu musí být likvidována politická ekonomie. Soudruh Jarošenko to neříká, avšak dělá to, neboť likviduje politickou ekonomii socialismu. Pravda, tváří se při tom, že nesouhlasí zcela s Bucharinem, avšak to je chytračení, ovšem chytračení šestákové. Ve skutečnosti dělá to, co hlásal Bucharin a proti čemu vystupoval Lenin.

Soudruh Jarošenko klopýtá ve šlépějích Bucharinových.

Dále. Soudruh Jarošenko redukuje problémy politické ekonomie socialismu na problémy racionální organizace výrobních sil, na problémy plánování národního hospodářství atd. Hluboce se však mýlí. Problémy racionální organizace výrobních sil, plánování národního hospodářství a pod. nejsou předmětem politické ekonomie, nýbrž předmětem hospodářské politiky vedoucích orgánů. To jsou dvě různé oblasti, které nelze směšovat. Soudruh Jarošenko si tyto dvě různé věci popletl a dostal se do úzkých. Politická ekonomie zkoumá zákony vývoje výrobních vztahů lidí.

Hospodářská politika z toho vyvozuje praktické závěry, konkretísuje je a buduje na tom svou každodenní práci. Zatěžovat politickou ekonomii otázkami hospodářské politiky znamená zahubit ji jako vědu.

Předmětem politické ekonomie jsou výrobní, ekonomické vztahy lidí. Patří sem: a) formy vlastnictví výrobních prostředků; b) z toho vyplývající postavení různých sociálních skupin ve výrobě a jejich vzájemný vztah, nebo jak říká Marx, „vzájemná výměna činností“; c) na nich plně závislé formy rozdělování výrobků. Všechno to dohromady tvoří předmět politické ekonomie.

V této definici chybí slovo „směna“, uvedené v definici Engelsově. Chybí zde proto, že „směnu“ chápou mnozí obvykle jako směnu zboží, vlastní nikoli všem, nýbrž pouze některým společenským formacím, což někdy vyvolává nedorozumění, třebaže Engels slovem „směna“ nechápal pouze směnu zboží. Avšak, jak je vidět, to, co Engels chápal slovem „směna“, je v uvedené definici obsaženo jako její součást. Svým obsahem se tedy tato definice předmětu politické ekonomie plně shoduje s definicí Engelsovou.

2. Mluví-li se o základním ekonomickém zákonu té či oné společenské formace, vychází se obvykle z toho, že společenská formace nemůže mít několik základních ekonomických zákonů, že může mít pouze jeden takový základní ekonomický zákon, právě jako základní zákon. V opačném případě bychom měli několik základních ekonomických zákonů pro každou společenskou formaci, což odporuje samému pojmu základního zákona. Ale s. Jarošenko s tím nesouhlasí. Má za to, že je možno mít ne jeden, nýbrž několik základních ekonomických zákonů socialismu. Je to neuvěřitelné, ale je to fakt. Ve svém projevu v plenu diskuse říká:

„Veličiny a vzájemný poměr materiálních fondů společenské výroby a reprodukce jsou určovány existencí a perspektivou růstu pracovní síly, vtažované do společenské výroby. To je základní ekonomický zákon socialistické společnosti, podmiňující strukturu socialistické společenské výroby a reprodukce.“

To je první základní ekonomický zákon socialismu.

V témže projevu s. Jarošenko prohlašuje:

„Vzájemný poměr mezi skupinami I. a II. je podmiňován v socialistické společnosti potřebou výroby výrobních prostředků v rozsahu nutném k zapojení veškerého průceschopného obyvatelstva do společenské výroby. To je základní ekonomický zákon socialismu a zároveň je to požadavek naší ústavy, vyplývající z práva sovětských lidí na práci.“

To je, tak říkajíc, druhý základní ekonomický zákon socialismu.

Konečně ve svém dopise členům politbyra s. Jarošenko prohlašuje: „Vycházíme-li z toho, je možno podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu zformulovat, jak se domnívám, asi takto: neustále vzrůstající a zdokonalující se výroba materiálních a kulturních podmínek života společnosti.“

To je už třetí základní ekonomický zákon socialismu.

Zda jsou všechny tyto zákony základními ekonomickými zákony socialismu, nebo pouze jeden z nich, a jestliže pouze jeden z nich, tedy který — na tyto otázky s. Jarošenko ve svém posledním dopise členům politbyra nedává odpověď. Když formuloval ve svém dopise členům politbyra základní ekonomický zákon socialismu, „zapomněl“ asi, že ve svém projevu v plenu diskuse před třemi měsíci zformuloval již dva jiné základní ekonomické zákony socialismu, zřejmě spoléhaje na to, že si této více než pochybné kombinace nikdo nevšimne. Ale jak je vidět, jeho výpočty mu nevyšly.

Připusťme, že první dva základní ekonomické zákony socialismu, zformulované s. Jarošenkem, už neexistují, že za základní ekonomický zákon socialismu s. Jarošenko od nynějška považuje svou třetí formulaci, kterou vyložil v dopise členům politbyra. Obrátme se k dopisu s. Jarošenka.

Soudruh Jarošenko v tomto dopise říká, že nesouhlasí s definicí základního ekonomického zákona socialismu, jak je obsažena v „Poznámkách“ s. Stalina. Říká:

„Hlavní v této definici je zabezpečení maximálního uspokojování... potřeb celé společnosti“. Výroba je zde uvedena jako prostředek k dosažení tohoto hlavního cíle — uspokojování potřeb. Taková

definice opravňuje k domněnce, že základní ekonomický zákon socialismu, zformulovaný Vámi, vychází nikoli z primátu výroby, nýbrž z primátu spotřeby.“

Soudruh Jarošenko zřejmě naprosto nepochopil podstatu problému a nevidí, že úvahy o primátu spotřeby nebo výroby nemají naprosto žádný vztah k věci. Mluví-li se o primátu těch či oněch společenských procesů před jinými procesy, tu se vychází obvykle z toho, že oba tyto procesy jsou více méně stejnorodé. Je možno a je třeba hovořit o primátu výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních prostředků, protože v tom i v onom případě máme co činit s výrobou, jsou to tudíž věci více méně stejnorodé. Nelze však hovořit, a bylo by nesprávné hovořit o primátu spotřeby před výrobou nebo výroby před spotřebou, protože výroba a spotřeba jsou dvě naprosto různé oblasti, sice navzájem souvisící, přece však různé oblasti. Soudruh Jarošenko zřejmě nechápe, že tu jde nikoli o primát spotřeby nebo výroby, nýbrž o to, jaký cíl společnost vytyčuje společenské výrobě, jakému úkolu podřizuje společenskou výrobu, dejme tomu za socialismu. Proto rovněž naprosto nemají vztah k věci úvahy s. Jarošenka o tom, že „základ života socialistické společnosti, stejně jako každé jiné společnosti, tvoří výroba“. Soudruh Jarošenko zapomíná, že lidé vyrábějí nikoli pro výrobu, nýbrž pro uspokojování svých potřeb. Zapomíná, že výroba odtržená od uspokojování potřeb společnosti chřadne a hyne.

Je vůbec možno mluvit o cílech kapitalistické nebo socialistické výroby, o úkolech, jimž je podřizována kapitalistická nebo socialistická výroba? Myslím, že to je možné i nutné.

Marx říká:

„Bezprostředním cílem kapitalistické výroby je nikoli výroba zboží, nýbrž nadhodnoty, neboli zisku v jeho rozvinuté formě; nikoli výrobku, nýbrž nadvýrobku. S tohoto hlediska je práce sama produktivní jen potud, pokud vytváří zisk nebo nadvýrobek pro kapitál. Pokud ho dělník nevytváří, je jeho práce neproduktivní. O množství vynaložené produktivní práce se tedy kapitál zajímá jedině potud, pokud díky tomuto množství — nebo úměrně jemu — roste množství nadpráce; pouze potud je nutné to, co jsme nazvali

nutnou pracovní dobou. Pokud práce nepřináší tento výsledek, je zbytečná a musí být zastavena.

Cílem kapitalistické výroby je vždy vytvořit maximum nadhodnoty neboli maximum nadvýrobku s minimem vloženého kapitálu; pokud tohoto výsledku není dosaženo nadměrnou prací dělníků, vzniká tendence kapitálu, která tkví ve snaze vyrobit určitý výrobek s co nejmenším nákladem — ve snaze ušetřit pracovní síly a náklady...

Sami dělníci jsou v tomto pojetí tím, čím v kapitalistické výrobě skutečně jsou — pouze výrobními prostředky, a nikoli vlastním účelem ani cílem výroby" (viz „Theorie nadhodnoty“, svazek II, část 2).

Tato Marxova slova jsou pozoruhodná nejen proto, že stručně a přesně definují cíl kapitalistické výroby, nýbrž také proto, že stanoví základní cíl, hlavní úkol, který má být vytyčen socialistické výrobě.

Cílem kapitalistické výroby tedy je dosahovat zisků. Pokud jde o spotřebu, potřebuje ji kapitalismus pouze potud, pokud spotřeba zabezpečuje úkol dosahovat zisků. Mimo tento rámeček ztrácí otázka spotřeby pro kapitalismus smysl. Člověk se svými potřebami se ztrácí ze zorného pole.

Jaký je tedy cíl socialistické výroby, jaký je hlavní úkol, jehož splnění musí být společenská výroba za socialismu podřízena?

Cílem socialistické výroby není zisk, nýbrž člověk se svými potřebami, to jest uspokojování jeho hmotných a kulturních potřeb. Cílem socialistické výroby, jak se pravi v „Poznámkách“ s. Stalina, je: „zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti“.

Soudruh Jarošenko myslí, že zde má co činit s „primátem“ spotřeby před výrobou. To je ovšem pošetilé. Ve skutečnosti zde máme co činit nikoli s primátem spotřeby, nýbrž s podřízením socialistické výroby jejímu základnímu cíli — zabezpečit maximální uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti.

Tedy zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti — je cílem socialistické výroby; nepřetržitý růst a zdokonalování socialistické výroby na základě nejvyšší techniky — je prostředek k dosažení

cíle.

Takový je základní ekonomický zákon socialismu.

Ve snaze zachovat tak zvaný „primát“ výroby před spotřebou s. Jarošenko tvrdí, že „základní ekonomický zákon socialismu“ tkví „v nepřetržitém růstu a zdokonalování výroby hmotných a kulturních podmínek společnosti“. To je naprosto nesprávné. Soudruh Jarošenko hrubě překrucuje a kazí poučku, vyloženou v „Poznámkách“ s. Stalina. Výroba se mu stává z prostředku cílem, a zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb společnosti — vylučuje. Vychází mu tak růst výroby pro růst výroby, výroba jako samoučel, a člověk se svými potřebami se ztrácí ze zorného pole s. Jarošenka.

Proto nepřekvapuje, že zároveň s tím, když se ztratil člověk jako cíl socialistické výroby, ztrácejí se v „konceptci“ s. Jarošenka poslední zbytky marxismu.

Tak dospěl s. Jarošenko nikoli k „primátu“ výroby před spotřebou, nýbrž k čemusi na způsob „primátu“ buržoasní ideologie před ideologií marxistickou.

3. Zvláštní otázkou je Marxova theorie reprodukce. Soudruh Jarošenko tvrdí, že Marxova theorie reprodukce je pouze teorií kapitalistické reprodukce, že neobsahuje nic takového, co by mohlo platit pro jiné společenské formace včetně socialistické společenské formace.

Říká: „Přenášení Marxova schématu reprodukce, které vypracoval pro kapitalistické hospodářství, na socialistickou společenskou výrobu je produktem dogmatického chápání Marxova učení a odporuje podstatě jeho učení.“ (Viz projev s. Jarošenka v plenu diskuse.)

Dále tvrdí, že „Marxovo schéma reprodukce neodpovídá ekonomickým zákonům socialistické společnosti a nemůže být základem pro zkoumání socialistické reprodukce“ (viz tamtéž).

Když se s. Jarošenko zmiňuje o Marxově teorii prosté reprodukce, kde je stanoven určitý poměr mezi výrobou výrobních prostředků (I. skupina) a výrobou spotřebních prostředků (II. skupina), říká:

„Vzájemný poměr mezi první a druhou skupinou není v socialistické

společnosti podmíněn Marxovým vzorcem $v + m$ první skupiny a c druhé skupiny. Za socialismu není místa pro uvedenou vzájemnou spojitost rozvoje první a druhé skupiny“ (viz tamtéž).

Tvrdí, že „Marxem vypracovaná theorie o vzájemném poměru skupiny I. a II. je v našich socialistických podmínkách nepřijatelná, neboť Marxova theorie spočívá na základě kapitalistického hospodářství s jeho zákony“ (viz dopis s. Jarošenka členům politbyra).

Tak drtí s. Jarošenko Marxovu teorii reprodukce.

Marxova theorie reprodukce, vypracovaná na podkladě zkoumání zákonů kapitalistické výroby, odráží ovšem specifickou kapitalistické výroby a je přirozeně oděna do formy zbožních kapitalistických hodnotových vztahů. Jinak tomu ani nemohlo být. Avšak vidět v Marxově teorii reprodukce jediné tuto formu a nevídat si jejího základu, nevídat si jejího základního obsahu, platného nejen pro kapitalistickou společenskou formaci — znamená nepochopit nic z této theorie. Kdyby s. Jarošenko z toho chápal alespoň něco, pak by pochopil i onu zjevnou pravdu, že Marxova schémata reprodukce se naprosto nevyčerpávají tím, že odrážejí specifickou kapitalistické výroby, pochopí by, že obsahují zároveň řadu základních pouček o reprodukci, platných pro všechny společenské formace a také a zejména pro socialistickou společenskou formaci. Takové základní poučky Marxovy theorie reprodukce, jako je poučka o rozdělení společenské výroby na výrobu výrobních prostředků a výrobu spotřebních prostředků; poučka o přednostním růstu výroby výrobních prostředků za rozšířené reprodukce; poučka o vzájemném poměru mezi skupinou I. a II.; poučka o nadvýrobku jako jediném zdroji akumulace; poučka o vytváření a určení společenských fondů; poučka o akumulaci jako jediném zdroji rozšířené reprodukce — všechny tyto základní poučky Marxovy theorie reprodukce jsou právě poučky, které platí nejen pro kapitalistickou formaci a bez jejichž použití se při plánování národního hospodářství nemůže obejít žádná socialistická společnost. Je příznačné, že sám s. Jarošenko, který tak povýšeně ohrnuje nos nad Marxovými „schématy reprodukce“,

byl v diskusi o otázkách socialistické reprodukce nucen uchýlovat se neustále o pomoc k těmto „schémátům“.

A jak pohlíželi na tuto věc Lenin a Marx?

Jsou všeobecně známy kritické Leninovy poznámky k Bucharinově knize „Ekonomika přechodného období“. V těchto poznámkách uznal Lenin, jak známo, že Marxova poučka o vzájemném poměru skupin I. a II., proti níž brojí s. Jarošenko, zůstává v platnosti jak pro socialismus, tak i pro „ryzí komunismus“, to jest pro druhou fázi komunismu.

Pokud jde o Marxe, nerad odbočoval, jak známo, od zkoumání zákonů kapitalistické výroby a nezabýval se ve svém „Kapitálu“ otázkou, zda lze jeho schémata reprodukce uplatnit na socialismus. Avšak v 20. kapitole II. svazku „Kapitálu“ v oddílu „Konstantní kapitál I. skupiny“, kde pojednává o směně výrobků

I. skupiny uvnitř této skupiny, Marx poznamenává, jakoby mimochodem, že směna výrobků v této skupině by probíhala za socialismu se stejnou stálostí jako za kapitalistické výroby. Marx říká:

„Kdyby výroba byla společenská, a nikoli kapitalistická, je jasné, že výrobky skupiny I. by se za účelem reprodukce právě tak stále rozdělovaly jako výrobní prostředky mezi výrobní odvětví této skupiny; jedna část by zůstala přímo v té sféře výroby, z níž vyšla jako výrobek, a naopak druhá by přecházela do jiných výroben a tak by nastal mezi různými výrobními této skupiny trvalý pohyb v různých směrech“ (Marx, „Kapitál“, sv. II, 8. vyd., str. 307).

Marx neměl tedy vůbec za to, že jeho teorie reprodukce má platnost pouze pro kapitalistickou výrobu, třebaže se zabýval zkoumáním zákonů kapitalistické výroby. Naopak, jak je vidět, vycházel z toho, že jeho teorie reprodukce může mít platnost i pro socialistickou výrobu.

Je třeba připomenout, že Marx v „Kritice gothajského programu“ při rozboru ekonomiky socialismu a období přechodu ke komunismu vychází ze základních pouček své teorie reprodukce a považuje je zřejmě pro komunistický řád za závazné.

Je třeba rovněž připomenout, že Engels ve svém „Anti-Dühringu“ v

kritice Dühringova „socialitního systému“ a v charakteristice hospodářství socialistického zřízení vychází rovněž ze základních pouček Marxovy teorie reprodukce a považuje je pro komunistický řád za závazné.

Takové jsou skutečnosti.

Z toho plyne, že i zde v otázce reprodukce s. Jarošenko přes svůj troufalý tón vůči Marxovým „schémátům“ znovu najel na mělčinu.

4. Svůj dopis členům politbyra končí s. Jarošenko návrhem, aby mu bylo svěřeno vypracování „Politické ekonomie socialismu“. Píše:

„Vycházejí z definice předmětu vědy politické ekonomie socialismu, kterou jsem přednesl na plenárním zasedání, v sekci a v tomto dopise, s použitím marxistické dialektické metody, mohu za rok, nejpozději za půl druhého roku s pomocí dvou lidí vypracovat theoretická řešení základních otázek politické ekonomie socialismu; podat výklad marxistické, leninsko-stalinské teorie politické ekonomie socialismu, teorie, která učiní z této vědy účinný nástroj boje lidu za komunismus.“

Nutno přiznat, že s. Jarošenko netrpí právě skromností. A co více, použijeme-li stylu některých literátů, můžeme říci: „Ba právě naopak.“

Bylo již výše řečeno, že s. Jarošenko směšuje politickou ekonomii socialismu s hospodářskou politikou vedoucích orgánů. To, co považuje za předmět politické ekonomie socialismu — racionální organizací výrobních sil, plánování národního hospodářství, vytváření společenských fondů atd. — není předmětem politické ekonomie socialismu, nýbrž předmětem hospodářské politiky vedoucích orgánů.

Nemluvím už ani o tom, že závažné chyby, jichž se s. Jarošenko dopustil, jakož i jeho nemarxistické „stanovisko“ neopravňují k tomu, aby s. Jarošenkovi byl svěřen takový úkol.

*

Závěry:

1. Stížnost s. Jarošenka na ty, kdož řídili diskusi, je bezpodstatná, protože ti, kdož řídili diskusi, nemohli jako marxisté ve svých zobecňujících dokumentech vzít v úvahu nemarxistické „stanovisko“ s. Jarošenka.

2. Žádost s. Jarošenka, aby byl pověřen napsáním politické ekonomie socialismu, nelze považovat za seriosní, už jen proto, že zavání chlestadkovštinou.

J. Stalin

22. května 1952

ODPOVĚĎ SOUDRUHŮM A. V. SANINOVÉ A V. G. VENŽEROVI

Dostal jsem vaše dopisy. Jak je vidět, autoři těchto dopisů do hloubky a důkladně studují problémy ekonomiky naší země. V dopisech je nemálo správných formulací a zajímavých úvah. Avšak vedle toho jsou tam i některé závažné theoretické chyby. V této odpovědi se chci zabývat právě těmito chybami.

1. Otázka charakteru ekonomických zákonů, socialismu

Soudruzi Saninová a Venžer tvrdí, že „jedině díky uvědomělé činnosti sovětských lidí, zabývajících se materiální výrobou, vznikají ekonomické zákony socialismu“. Toto tvrzení je naprosto nesprávné.

Existují zákonitosti ekonomického vývoje objektivně, mimo nás, nezávisle na vůli a vědomí lidí? Marxismus odpovídá na tuto otázku kladně. Marxismus považuje zákony politické ekonomie socialismu za odraz objektivních, mimo nás existujících zákonitostí v hlavách lidí. Avšak formulace soudruhů Saninové a Venžera odpovídá na tuto otázku záporně. To znamená, že tito soudruzi se stavějí na stanovisko nesprávné theorie, která tvrdí, že zákony ekonomického vývoje za socialismu „jsou vytvářeny“, „přetvářeny“ vedoucími

orgány společnosti. Jinými slovy, odtrhují se od marxismu a nastupují cestu subjektivního idealismu.

Je samozřejmé, že lidé mohou objevit tyto objektivní zákonitosti, poznat je a opírajíce se o ně, využívat jich v zájmu společnosti. Avšak nemohou je ani „vytvářet“, ani „přetvářet“.

Dejme tomu, že jsme se na chvíli postavili na stanovisko nesprávné theorie, popírající existenci objektivních zákonitostí v ekonomickém životě za socialismu a hlásající možnost „vytváření“ ekonomických zákonů, „přetváření“ ekonomických zákonů. K čemu by to vedlo? Vedlo by to k tomu, že bychom se dostali do říše chaosu a náhodností, že bychom se octli v otrocké závislosti na těchto náhodnostech, že bychom se připravili o možnost nejen pochopit, ale i vyznat se prostě v tomto chaosu náhodností.

Vedlo by to k tomu, že bychom zlikvidovali politickou ekonomii jako vědu, neboť věda nemůže žít a rozvíjet se, neuznáváme-li objektivní zákonitosti, nezkoumáme-li tyto zákonitosti. Kdybychom však likvidovali vědu, připravili bychom se o možnost předvídat chod události v ekonomickém životě země, to jest připravili bychom se o možnost vybudovat byť jen nejelementárnější řízení ekonomiky.

Nakonec bychom se octli v moci zvuče „ekonomických“ dobrodruhů, ochotných „zrušit“ zákony ekonomického vývoje a „vytvořit“ nové zákony, aniž by chápali objektivní zákonitosti a přihlíželi k nim.

Všeobecně je známa klasická formulace marxistického stanoviska v této otázce, kterou podal Engels ve svém „Anti-Dühringu“:

„Společensky účinné síly působí zcela jako přírodní síly: slepě, násilně, ničivě, pokud je nepoznáme a nepočítáme s nimi. Jakmile je však poznáme, pochopíme jejich činnost, směr a působení, pak záleží jen na nás, abychom je podřizovali stále víc a více své vůli a dosahovali s jejich pomocí svých cílů. A obzvláště to platí o dnešních mocných výrobních silách. Pokud se tvrdošíjně zpěčujeme pochopit jejich podstatu a charakter — a tomuto pochopení se vzpírá kapitalistický výrobní způsob a jeho obhájci — dotud tyto síly účinkují přes nás, proti nám, dotud nás opanovávají, jak jsme to podrobně vylíčili. Jakmile je však pochopena jejich

povaha, mohou být v rukou sdružených výrobců přeměněny z démonických vládců v ochotné služebníky. Je to týž rozdíl jako mezi ničivou silou elektřiny v blesku a zkrocenou elektřinou telegrafu a obloukové lampy: je to týž rozdíl jako mezi požárem a ohněm, působícím ve službách člověka. Až bude s dnešními výrobními silami nakládáno podle jejich konečně poznané povahy, nastoupí místo společenské anarchie ve výrobě společensky plánovitě regulování výroby podle potřeb jak celé společnosti, tak i každého jednotlivce. Tím bude kapitalistický způsob přivlastňování, při kterém výrobek zotročuje nejprve výrobce, potom však také přivlastňovatele, nahrazen novým způsobem přivlastňování výrobků, založeným na samé povaze novodobých výrobních prostředků: na jedné straně přímým společenským přivlastňováním výrobků jakožto prostředků pro udržení a rozšíření výroby, na druhé straně přímým individuálním přivlastňováním jich jako prostředků pro život a pro požitek.“*

2. O opatřeních k pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu

Jakých opatření je třeba k tomu, aby se kolchozní vlastnictví, které ovšem není vlastnictvím všeho lidu, pozvedlo na úroveň vlastnictví všeho lidu („národního“)?

Někteří soudruzi myslí, že je nutno prostě znárodnit kolchozní vlastnictví a prohlásit je za vlastnictví všeho lidu, asi tak, jak to bylo kdysi učiněno s vlastnictvím kapitalistickým. Tento návrh je naprosto nesprávný a rozhodně nepřijatelný. Kolchozní vlastnictví je vlastnictví socialistické a nemůžeme s ním proto zacházet jako s kapitalistickým vlastnictvím. Z toho, že kolchozní vlastnictví není vlastnictvím všeho lidu, nikterak nevyplývá, že kolchozní vlastnictví není socialistickým vlastnictvím.

Tito soudruzi se domnívají, že odevzdání vlastnictví jednotlivců a skupin do vlastnictví státu je jedinou nebo alespoň nejlepší formou

{ * Viz B. Engels, „Anti-Dühring“, 3. české vyd., Svoboda 1949, str. 242-243. (Pozn. red.) }

znárodnění. To je nesprávné. Ve skutečnosti odevzdání do vlastnictví státu není jedinou, a dokonce ani ne nejlepší formou znárodnění, nýbrž počáteční formou znárodnění, jak o tom správně mluví Engels v „Anti-Dühringu“. Je nesporné, že dokud existuje stát, je odevzdání do vlastnictví státu nejpochopitelnější počáteční formou znárodnění. Ale stát nebude existovat na věky věků. S rozšířením sféry působnosti socialismu ve většině zemí světa bude stát odumírat a v souvislosti s tím odpadne ovšem otázka odevzdání majetku jednotlivců a skupin do vlastnictví státu. Stát odumře, kdežto společnost zůstane. Jako dědic vlastnictví všeho lidu nebude už tedy vystupovat stát, který odumře, nýbrž sama společnost, představovaná ústředním řídicím hospodářským orgánem.

Co je tedy třeba podniknout, aby se kolchozní vlastnictví pozvedlo na úroveň vlastnictví všeho lidu?

Jako hlavní opatření k takovému pozvednutí kolchozního vlastnictví navrhuji soudruzi Saninová a Venžer: prodat kolchozům do vlastnictví základní výrobní nástroje, soustředěné ve strojních a traktorových stanicích, zbavit tak stát břemene investic do zemědělství a dosáhnout toho, aby kolchozy samy měly odpovědnost za udržování a rozvoj strojních a traktorových stanic. Tito soudruzi říkají:

„Bylo by nesprávné se domnívat, že kolchozní investice se budou musit hlavně věnovat na kulturní potřeby kolchozní vesnice, kdežto pro potřeby zemědělské výroby bude musit i nadále hlavní masu investic provádět stát. Nebylo by správnější osvobodit stát od tohoto břemene vzhledem k tomu, že kolchozy jsou plně schopné vzít toto břemeno zcela na sebe? Stát bude mít dosti příležitosti k investování svých prostředků, aby vytvořil v zemi hojnost spotřebních předmětů.“

Ke zdůvodnění tohoto návrhu uvádějí jeho autoři několik argumentů.

Za prvé. Autoři návrhu poukazují na Stalinova slova, že výrobní prostředky se neprodávají dokonce ani kolchozům, a vyslovují pochybnost o této Stalinově poučce, prohlašující, že stát přece jen

prodává výrobní prostředky kolchozům, a to takové výrobní prostředky, jako je drobný inventář, na př. kosy a srpy, malé motory atd. Mají za to, že prodává-li stát kolchozům tyto výrobní prostředky, mohl by jim prodat i všechny ostatní výrobní prostředky, jako jsou stroje strojních a traktorových stanic.

Tento argument je neopodstatněný. Stát ovšem prodává kolchozům drobný inventář, jak to odpovídá stanovám zemědělského artělu a ústavě. Je však možné klást rovnítko mezi drobný inventář a takové základní výrobní prostředky v zemědělství, jako jsou stroje STS nebo jako je, dejme tomu, půda, která je přece také jedním ze základních výrobních prostředků v zemědělství? Je jasné, že to není možné. Není to možné proto, že drobný inventář vůbec nerozhoduje o osudech kolchozní výroby, kdežto výrobní prostředky jako stroje STS a půda plnou měrou rozhodují o osudu zemědělství za našich současných podmínek.

Není těžké pochopit, že když Stalin mluvil o tom, že se výrobní prostředky kolchozům neprodávají, neměl na mysli drobný inventář, nýbrž základní výrobní prostředky zemědělství: stroje STS, půdu. Autoři si zahrávají se slovy „výrobní prostředky“ a směšují dvě různé věci, aniž si uvědomují, že se dostávají do nesnází.

Za druhé. Soudruzi Saninová a Venžer se dále odvolávají na to, že v počátečním období masového kolchozního hnutí — koncem roku 1929 a začátkem roku 1930 — byl sám Ústřední výbor VKS(b) pro to, aby strojní a traktorové stanice byly odevzdány do vlastnictví kolchozům, a žádal na kolchozech, aby splatily hodnotu strojních a traktorových stanic do tří let. Mají za to, že ačkoli se tehdy tato věc nezdařila „pro chudobu“ kolchozů, bylo by možné nyní, kdy kolchozy zbohatly, vrátit se k této politice — k prodeji strojních a traktorových stanic kolchozům.

Tento argument je rovněž neopodstatněný. V Ústředním výboru VKS(b) bylo skutečně začátkem roku 1930 přijato usnesení o prodeji strojních a traktorových stanic kolchozům. Toto usnesení bylo přijato na návrh skupiny kolchozních úderníků jako pokus na zkoušku, s tím, že v nejbližší době tato otázka bude znovu dána na pořad a přezkoumána. Avšak hned první prověrka ukázala

neúčelnost tohoto usnesení a za několik měsíců, a to koncem roku 1930, bylo toto usnesení zrušeno.

Další růst kolchozního hnutí a rozvoje výstavby kolchozů definitivně přesvědčil jak kolchozníky, tak i vedoucí pracovníky, že soustředění základních výrobních nástrojů zemědělství v rukou státu, v rukou strojních a traktorových stanic, je jediným prostředkem k zajištění vysokého tempa růstu kolchozní výroby.

Všichni máme radost z obrovského růstu zemědělské výroby naší země, z růstu výroby obilnin, bavlny, lnu, cukrovky atd. V čem je zdroj tohoto růstu? Zdroj tohoto růstu je v moderní technice, v nesčetných moderních strojích, sloužících všem těmto výrobním odvětvím. Nejde tu jen o techniku vůbec, nýbrž o to, že technika nemůže ustrnout na místě, musí se neustále zdokonalovat, že se stará technika musí vyřazovat a nahrazovat novou a nová — nejnovější. Bez toho není myslitelný vzestup našeho socialistického zemědělství, nejsou myslitelné ani bohaté sklizně, ani hojnost zemědělských výrobků. Co však znamená vyřadit z provozu statisíce kolových traktorů a nahradit je pásovými, nahradit desetitisíce zastaralých kombajnů novými, vytvořit nové stroje řekněme pro průmyslové plodiny? To znamená miliardové výdaje, které se mohou vyplatit teprve za 6—8 let. Mohou naše kolchozy unést takové výdaje, i když jsou milionáři? Nikoli, nemohou, neboť nejsou s to převzít miliardové výdaje, které se mohou vyplatit teprve za 6—8 let. Tyto výdaje může převzít jedině stát, neboť stát, a jedině stát je s to převzít ztráty, vzniklé vyřazením starých strojů z provozu a jejich nahrazením novými, neboť stát, a jedině stát je s to nést tyto ztráty po dobu 6 až 8 let s tím, že se mu po uplynutí této lhůty vynaložené výdaje vrátí.

Co znamená po tom všem žádat prodej STS do vlastnictví kolchozům? To znamená způsobit kolchozům velké ztráty a přivést je na mizinu, podryt mechanisaci zemědělství a snížit tempo kolchozní výroby.

Z toho plyne závěr: Tím, že soudruzi Saninová a Venžer navrhují prodej STS do vlastnictví kolchozům, dělají krok zpět k zaostalosti a pokoušejí se obrátit zpět kolo dějin.

Připusťme na chvíli, že jsme přijali návrh soudruhů Saninové a Venžera a začali prodávat kolchozům do vlastnictví základní výrobní nástroje, strojní a traktorové stanice. Co by z toho vzniklo?

Z toho by vzniklo předně to, že by se kolchozy staly vlastníky základních výrobních nástrojů, t. j. že by se dostaly do výjimečného postavení, jaké nemá v naší zemi ani jediný podnik, neboť, jak známo, ani znárodněné podniky nejsou u nás vlastníky výrobních nástrojů. Čím by bylo možno zdůvodnit toto výjimečné postavení kolchozů, jakými důvody pokroku, postupu vpřed? Je snad možno říci, že takové postavení by přispělo k pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu, že by urychlilo přechod naší společnosti od socialismu ke komunismu? Nebude snad správnější říci, že takové postavení by mohlo jediné oddálit kolchozní vlastnictví od všelidového vlastnictví a vedlo by nikoli k přiblížení ke komunismu, nýbrž naopak k vzdálení se od něho?

Za druhé by z toho vzniklo rozšíření sféry působnosti oběhu zboží, neboť do sféry oběhu zboží by se dostalo kolosální množství výrobních nástrojů zemědělství. Co myslí soudruzí Saninová a Venžer — může rozšíření sféry oběhu zboží napomáhat našemu postupu ke komunismu? Nebude snad správnější říci, že to může jediné zabrzdit náš postup ke komunismu?

Základní chybou soudruhů Saninové a Venžera je, že nechápou úlohu a význam oběhu zboží za socialismu, nechápou, že oběh zboží není slučitelný s perspektivou přechodu od socialismu ke komunismu. Mysli si zřejmě, že je možno přejít od socialismu ke komunismu i za existence oběhu zboží, že tomu oběh zboží nemůže zabránit. To je hluboký omyl, který vznikl na podkladě nepochopení marxismu.

Ve své kritice Dühringovy „hospodářské komuny“, působící v podmínkách oběhu zboží, dokázal Engels v „Anti-Dühringu“ přesvědčivě, že existence oběhu zboží musí nevyhnutelně vést Dühringovy tak zvané „hospodářské komuny“ k obnovení kapitalismu. Soudruzí Saninová a Venžer s tím zřejmě nesouhlasí. Tím hůře pro ně. Nuže, ale my, marxisté, vycházíme ze známé marxistické poučky, že přechod od socialismu ke komunismu

a komunistická zásada rozdělování výrobků podle potřeb vylučují jakoukoli směnu zboží, tudíž i přeměnu výrobků ve zboží a zároveň i jejich přeměnu v hodnotu.

Tak je tomu s návrhy a argumenty soudruhů Saninové a Venžera. Co je tedy konec konců třeba učinit, aby bylo kolchozní vlastnictví pozvednuto na úroveň vlastnictví všeho lidu?

Kolchoz je podnik zvláštního druhu. Kolchoz pracuje na půdě a obdělává půdu, která už dávno není vlastnictvím kolchozním, nýbrž vlastnictvím všeho lidu. Kolchoz tudíž není vlastníkem půdy, kterou obdělává.

Dále. Kolchoz pracuje se základními výrobními nástroji, které nejsou vlastnictvím kolchozním, nýbrž vlastnictvím všeho lidu. Kolchoz není tedy vlastníkem základních výrobních nástrojů.

Dále. Kolchoz je podnik družstevní, používá práce svých členů a rozděluje důchody mezi členy podle pracovních jednotek, při čemž kolchoz má vlastní osivo, které se každoročně obnovuje a vstupuje do výroby.

Je třeba se ptát: co tedy ve skutečnosti kolchoz vlastní, kde je ono kolchozní vlastnictví, jímž může disponovat naprosto svobodně, podle vlastního uvážení? Tímto vlastnictvím je produkce kolchozu, produkce kolchozní výroby: obilí, maso, máslo, zelenina, bavlna, cukrovka, len atd., nepočítaje v to stavby a osobní hospodářství kolchozníků na usedlosti. Jde o to, že značná část této produkce, přebytky kolchozní výroby, přichází na trh a zapojuje se tak do systému oběhu zboží. A právě tato okolnost brání nyní pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu. Proto je třeba právě s tohoto konce rozvinout práci k pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu.

Aby kolchozní vlastnictví bylo pozvednuto na úroveň vlastnictví všeho lidu, je třeba vyloučit přebytky kolchozní výroby ze systému oběhu zboží a zařadit je do systému výměny výrobků mezi státním průmyslem a kolchozy. V tom je podstata věci.

Nemáme ještě vyvinutý systém výměny výrobků, ale máme zárodky výměny výrobků v podobě „ztovarování“ zemědělských výrobků. Jak známo, produkce bavlnářských, lnářských, řepářských a jiných

kolchozů se už dávno „ztovaruje“, „ztovaruje“ se sice neúplně, částečně, avšak přece jenom se „ztovaruje“. Mimochodem je třeba připomenout, že slovo „ztovarování“ je nepodařené, že by je bylo třeba nahradit výrazem výměna výrobků. (Úkolem je organisovat tyto zárodky výměny výrobků ve všech odvětvích zemědělství a rozvinout je v široký systém výměny výrobků tak, aby kolchozy dostávaly za své výrobky ne pouze peníze, nýbrž hlavně nutné výrobky. Takový systém si vyžádá nesmírné zvýšení výroby, kterou město dodává vesnici, a proto bude muset být zaváděn bez zvláštního spěchu, podle toho, jak se budou hromadit městské výrobky. Je však třeba zavádět jej neochvějně, bez váhání, a krok za krokem omezovat sféru působnosti oběhu zboží a rozšiřovat sféru působnosti výměny výrobků.

Takový systém, tím že omezí sféru působnosti oběhu zboží, usnadní přechod od socialismu ke komunismu. Mimo to umožní zapojit základní vlastnictví kolchozů, produkci kolchozní výroby, do celkového systému celostátního plánování.

A to bude reálným a rozhodujícím prostředkem k pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu za našich současných podmínek.

Je tento systém pro kolchozní rolnictvo výhodný? Rozhodně je výhodný. Je výhodný, protože kolchozní rolnictvo bude dostávat od státu mnohem více výrobků a za levnější ceny než při oběhu zboží. Je všeobecně známo, že kolchozy, které mají s vládou smlouvy o výměně výrobků („ztovarování“), mají z toho nepoměrně větší prospěch než kolchozy, které tyto smlouvy nemají. Rozšíříme-li systém výměny výrobků na všechny kolchozy v zemi, pak tyto výhody se stanou majetkem všeho našeho kolchozního rolnictva.

28. září 1952

J. Stalin

OBSAH

POZNÁMKY K EKONOMICKÝM OTÁZKÁM, SOUVISÍCÍM S LISTOPADOVOU DISKUSÍ V ROCE 1951	2
1. Otázka charakteru ekonomických zákonů za socialismu	2
2. Otázka zbožní výroby za socialismu	12
3. Otázka zákona hodnoty za socialismu	15
4. Otázka odstranění protikladu mezi městem a vesnicí, mezi duševní a fyzickou prací, jakož i otázka likvidace rozdílů mezi nimi"	19
5. Otázka rozpadu Jediného světového trhu a prohloubení krise světové kapitalistické soustavy	23
6. Otázka nevyhnutelnosti válek mezi kapitalistickými zeměmi	26
7. Otázka základních ekonomických zákonů soudobého kapitalismu a socialismu	28
8. Jiné otázky	32
9. Mezinárodní význam marxistické učebnice politické ekonomie	35
10. Jak zlepšit návrh učebnice politické ekonomie	36
ODPOVĚĎ s. NOTKINOVÍ, ALEXANDRU ILJIČI	37
O CHYBÁCH s. L. D. JAROŠENKA	44
I. Hlavní chyba s. Jarošenka	44

II. Jiné chyby s. Jarošenka	53
ODPOVĚĎ SOUDRUHŮM A. V. SANINOVÉ A V. G. VENŽEROVI	64
1. Otázka charakteru ekonomických zákonů socialismu	64
2. O opatřeních k pozvednutí kolchozního vlastnictví na úroveň vlastnictví všeho lidu	66

EKONOMICKÉ PROBLÉMY SOCIALISMU V SSSR

Za české vydání odpovídá redakční komise

Šéfredaktorka nakladatelství Jarmila Prokopová. Odpovědný redaktor Libor Zapletal. Technický redaktor Valtr Gecl. Korektor Frant. Ševčík.

Malá knihovna marxismu-leninismu, svazek 51. 30100/4, 54815/2/52/III/2, 1058. Saz. 13. X. 1952, tisk 17. X. 1952, vyšlo 22. října 1952. 1., aut. vyd. Náklad 100.400. Plán. ar. 3, aut. ar. 4.2, vyd. ar. 4.23. Pap. 221-13, 70x100, 80 g. Tisk Svoboda 05, n. p., Brno, se sazby garmon

Září 2020 Pro vlastní potřebu vlasteneckých organizací připravil P. Rejř